

10=28314124

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Е. 45432

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА V

БРОЈ 1—6

1925.

БЕОГРАД

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛ. 1/II.

1925.

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

САДРЖАЈ ПРВОГ ПОЛГОЂА 1925. ГОДИНЕ.

І РАСПРАВЕ.

	СТРАНА
Пред трговинске уговоре, од М. Тодоровића	1
Селски занати и занатлије у Немањићевој Држави, од Драгише Лапчевића	15
Буџетска овлашћења, од Д-р Видана О. Благојевића	85
Образовање резервних фондова код акционарских дру- штава, од Д-р М. Тодоровића	99
Земљораднички Синдикат, од Д-р Драгољуба Јовановића	169
Јадранске железничке тарифе, од Д-р М. Тодоровића	182
Новчана реформа и садашња политика стабилизације круне у Чехословачкој, од Петра Ј. Рудченка	196
Наша трговинско-царинска политика после рата, од Је- ленка Петровића	249
Индустријска криза, од Д-р Милана Тодоровића	266
Грађанска одговорност министара у нашем праву, од Д-р Ђорђа Тасића	280
Да ли је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца стара или нова држава? од Д-р Данила Ј. Данића	337
Проблеми аграрне реформе, од Д-р Славка Шећерова	347
Неколико напомена о буџету, од Аполона Еропкина	367
Улога Трста и Ријеке у светској трговини, од Д-р Ми- лана Тодоровића	421
Косидба и справљање сена, од Мите Ђ. Николића	432

II ЧЛАНЦИ.

СТРАНА

Криза у шумској трговини и индустрији, од инж Милана Мариновића	33
Законска овлашћења у погледу измена и допуна у царинској тарифи, од М. Т.	48
Да ли је и у колико у важности закон о сеоским дућанима у Србији? од Јус-а	53
Одговорност послодаваца раднику у несрећним случајевима, од Ђ. Тасића	56
Порезивање страних трговачких путника и агената — по одредбама трговинских уговора, од М. Т.	60
Тенденција модерног права у погледу закључивања међународних уговора, од Д-р Ђ. Тасића	115
Поводом питања о земљорадничком кредиту, од Д-р Милана Ст. Протића	119
Наша слободна зона у Солуну (уговор са Кејским Друштвом), од С. Обрадовића	129
Новчана политика у Краљевству С. Х. С. и њени проблеми, од Дим. Никифорова	137
Мост Београд—Панчево, од Д-р Милана Лазаревића	224
Незапосленост у нас, од Ал. Вегнера	227
Такса за акције и рок трајања акционарских друштава, од М. Б.	233
Пољопривредна индустрија, од Мите Ђ. Николића	295
Шта смета правилном функционисању наших железница? од П. Прокића	305
Наплата унутрашњих пореза на робу увозену из иностранства, од М. Т.	320
Питање производње шећерне репе и шећера код нас, од Мите Ђ. Николића	382
Увоз угља и царина, од Чедомира Плавшића	399
Истраживање о узроцима високе каматне стопе, од Милана Ст. Протића	404
Српске занатлије под Турцима, од Драгише Лапчевића	444
Поморски и водени путеви између наше земље и Блиског Истока, од П. Г.	447

Наша слободна зона у Солуну (Техничко уређење зоне), од С. Обрадовића	450
Централа новчаних завода, од Д-р Павлића	459
Мањина акционара и резервни фондови, од проф. Л. Таубера	468

III ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Наша железничка политика, од А.	63
Први међународни конгрес штедње у Милану, од Д-р Фр. Павлића	65
Уплата акција рентом ратне штете, од М. Б.	70
Народна Банка у 1924., од Н. Ст.	72
Поводом уредбе о отварању и затварању радња, од Светислава Мародића	149
Два социјална покрета, од Д-р С. Ј. Кужеља	153
Анкета о порезивању акционарских друштава	158
Стање Народне Банке 161, 243, 332, 415,	489
Из праксе Државног Савета, од Д-р Д. 235,	471
Питање откупа дувана, од С.	237
Збор Народне Банке, од Н.	239
Неколико случајева из праксе Државног Савета, од Д-р Данила Ј. Данића	325
Наша спољна трговина у 1924. години, од Ј. П.	329
Социални рад на селу, од Д-р Драгољуба Јовановића	473
Рок важења царинских повластица из расписа Ц.Бр. 61602, од Јеленка Петровића	480
Довесов план и међусавезнички ратни дугови, од Д-р В. Д. Ђорђевића	484
Београдска Берза у 1924.	487

IV ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

М. Зебић: Закони и расписи о акционарским друштвима	77
Статистика спољне трговине Краљевине С.Х.С. за 1923., од Н. Ст.	77
La législation sociale, од Ал. В.	244
Руски Економически Сборник, од Ал. В.	334
Dr. And. Gosar: Socijalna Ekonomija, од Ал. В.	335

VI

	СТРАНА
Народна Енциклопедија	417
Revue Internationale des Institutions Economiques et Sociales	418
Les problèmes du logement en Europe depuis la guerre .	419
Д-р Мирко М. Косић: Основи Економне Политике, од Ал. В.	419
Д-р В. Марковић: Дефлациона валутна политика, од К. Петровића	491
Извештај о пословању Трг. Обртничке Коморе у Загребу у току 1924. год., од А. В.	497
Милан Гласер: Социјално осигурање, од А. В.	498
Писмо г. Д-р М. Косића	499

V ВЕСТИ

Друштвене вести	80, 245, 335
Белешке	79, 162
Нове књиге	78, 245, 420
Рад наших банака	162, 246

ЕКОНОМИСТ

Год. V.

Јануар 1925.

Број 1.

РАСПРАВЕ

Пред трговинске уговоре.

— М. Тодоровић. —

Наша држава налази се данас — или ће се наћи у најскоријој будућности — пред преговорима за ревизију постојећих и за закључење нових уговора, и при таком стању ствари сматрамо да је врло потребно, да се позабавимо мало са стањем које сада постоји. Ово је потребно у толико више, што нам наши трговинско-уговорни односи са иностранством показују једну колико интересантну толико и карактеристичну и за нашу администрацију значајну слику, која заслужује да јој се поклони достојна пажња. Ми ћемо покушати да ту слику прикажемо, с напоменом, да ћемо се при том ограничити на излагање најважнијих момената, прелазећи брзо или уз кратке примедбе преко оних ситнијих, ма да су многи и од њих веома занимљиви.

Приступајући овом задатку сматрамо за потребно — у циљу боље системе и лепше прегледности — да, с обзиром на природу наших трговинско-уговорних веза са иностранством, поделимо иностране државе у три групе. У прву групу доћиће т. з. савезничке (и пријатељске) државе, са којима се наши трговински односи развијају на бази *предрајних* уговора Краљевине Србије. У другу групу долазе бивше непријатељске државе, и државе које су постале из ових (Чехо-Словачка, Пољска), с којима је наша држава закључила, у року од 1919. год. до данас, *нове трговинске уговоре*. У трећу групу најзад увршћујемо све оне државе, са којима се мо-

ментано налазимо у неуговорном стању, и од којих за нас у првом реду имају значаја суседне државе, као државе са којима увек постоји доста јак промет добара.

У следећем дајемо кратак преглед трговинско-уговорних односа са сваком поједином од горе побројаних група.

I.

Са наступањем рата 1914. год. престао је важити трговинско-уговорни однос између савезничких држава и наших нових области, — из простог разлога што су ове биле у саставу непријатељских држава, са којима су, услед рата, прекинути сви, па и трговински уговорни односи. Што се тиче наших старих области, оне су све до краја 1915. год. остале формално у уговорним односима са савезничким државама, али су и овде трговачке везе, опет услед рата, биле јако спутане. Од краја 1915. год. пак, и овај уговорни однос био је прекинут, јер су и старе области биле окупиране од непријатеља.

Ово је била наша трговинска ситуација по свршетку рата. Наши меродавни фактори — овде мислимо поглавито на политичке факторе — нису се могли помирити с том, „аномалном ситуацијом“. Било је, на име, груба контрадикција имати једновремено политички савез и неуговорне трговинске односе. И у жељи да ту „аномалију“ одклоне, политичари су били од првог дана за то, да се обнове трговински односи са савезничким државама.

Жеља политичара у овоме погледу стајала је у најлепшој хармонији и са интенцијама осталих званичних фактора, као и са интересима свих привредних група: исхрана и обнова земље, а исто тако и интереси нашег привредног развића једногласно су захтевали обнову трговинских веза са иностранством.

Под оваквим ауспицијама Влада је ставила себи у задатак, да одмах обнови трговинско-уговорне односе са савезничким државама; и при извршењу овога задатка њој је изгледао и најбржи и најцелисходнији поступак, да трговинске уговоре, које је Краљевина Србија била закључила пре рата са савезничким државама, уведе понова у живот, и да њихову важност прошири и на целу нову територију.

И овако је и поступљено. Крајем 1918. и почетком 1919. год. наша Влада измењала је ноте са Владама савезничких држава, и том изменом нота утврђено је да понова ступају на снагу трговински уговори које је Краљевина Србија закључила пре рата, а са распростирањем њихова важења на целу државну територију, т. ј. и на старе и на нове области. У измењеним нотама каже се — ма да би се и без тога наглашавања имало тако разумети — да се уговори понова уводе у живот *онакви какви су били*, т. ј. без икаквих измена и допуна, као и без икаквог сужавања.

Ово је *правна* ситуација наших трговинско-уговорних односа са савезничким државама; што се тиче *фактичког стања* ствари, т. ј. фактичке примене ових уговора, оно се тако јако разликује од горе обележеног правног стања, да о некој хармонији и складу између једног и другог не може бити ни говора.

Потпуно независно од важећих уговора, управо противно изричним уговорним одредбама са чијим текстом она стоје у грубој колизицији, све су државе заводиле разноврсна ограничења и увозне и извозне трговине, која су ограничења, као што рекосмо, противна важећим уговорним одредбама. Тако на пр. постојале су, па и сада постоје, забране увоза и извоза, ма да су према изричном тексту уговора, такве забране недозвољене; све су државе повећале царинске стопе, ма да су оне биле уговором везане; завођене су, путем контингената, специјалне повластице само у корист појединих држава, ма да је у корист свима уговорима било стипулирано безусловно највеће повлашћење; одрицано је странцима право рада, мада је оно било уговорима ујемчено, и т. д., и т. д.

Интересантно је, и за правилно тумачење наших трговинско-уговорних односа са иностранством важно питање: како је дошло до ових контрадикција између правног и фактичког стања, — и с тога је потребно, да дамо кратку генезу горе споменутих ограничења.

Улазећи у рат савезне државе нису ни одказале ни ревидирале своје трговинске уговоре са пријатељским (и нератујућим) државама; али су све без разлике завеле извесна ограничења у својој спољашњој трговини, која су ограни-

чења представљала негде јаче а негде слабије повреде уговорних обавеза. Све су државе биле свесне да чине те повреде, али се то мотивисало *рајним сјањем*, дакле једном врстом *vis majore*-а, и државе, чија су уговорна права била тиме повређена, нису уложиле никакав протест против ових повреда, - а из простог разлога, јер су и оне, са своје стране, исте повреде чиниле. На тај начин је, да се тако изразимо, добивен *прећутан пристанак* на суспендовање извесних уговорних одредаба.

Споменућемо још толико, да се ова, за време рата заведена и практикована ограничења, односе поглавито на извоз робе: свака држава ограничава (забрањује) извоз оне робе која јој је потребна а у којој осећа оскудицу.

По свршетку рата могло се очекивати, да ће ова за време рата заведена ограничења бити укинута, и да ће се трговински уговори примењивати у целости, — али то се очекивање није испунило.

Рат је завршен, али су ограничења и забране практиковане за време рата остале и на даље у снази. Измењена је само мотивација којом се образлажавало задржавање истих: место разлога *рајног сјања*, којим су дотле те забране правдане, сада је дошао разлог исхране и обнове, — разлог обележен опет као *vis majore*, који као такав правда повреду уговорних обавеза и на који се опет добија *прећутан пристанак* свих држава.

Можда је овај прећутан пристанак поред оног горњег разлога (опште примене у свима државама) сада, после рата, лако добијен и због тога, што је постојала нада, да ће сва та ограничења бити врло кратког века; али као што знамо, та се нада није испунила: — ограничења су остала све до данас, и што је веома значајно она су се постепено умножавала.

У првим годинама после рата ограничења су мотивисана, видели смо, потребом исхране и обнове, и као таква, она се односе готово искључиво на извоз. Нешто доцније, почетком 1921 год., долази један нов разлог који врши јак утицај на Трговинску Политику европских држава, па наравно и на њихове трговинске уговоре.

У току рата готово све државе завеле су папирни новац, који је, негде више негде мање, био девалвиран. Наивне наде,

да ће са престанком рата престати и девалвација, — нису се оствариле; и кад је ова почела узимати све веће размере, код свих овим злом погођених држава јавља се тежња, — да се даљој девалвацији папирног новца стане на пут. У низу мера предузетих у том циљу — остављамо на страну испитивање умесности или неумесности истих — долазе и многе трговинско-политичке мере, које су имале врло велики значај за питање које нас интересује.

У циљу поправке валуте већина држава прибегава меркантилним трговинско-политичким мерама. Тако, на пример, заводје се у многим државама забрана увоза „луксузне робе“ одн. царински доплатак (луксузна такса) на робу те врсте, — при чему се, наравно, појам луксуза обележава негде уже, а негде шире. Многе државе заводе, место опште забране, тако зв. режим појединачних дозвола т.ј. увоз извесне робе дозвољен је, ако се за дотичну пошиљку добије предходна дозвола од надлежног Министарства, — без такве дозволе увоз је немогућ. Место овога, одн. поред овога, долази у свима државама знатно повећање увозних царина при чему се не води рачуна о томе, да ли су исте слободне или уговорима везане. Повећање царине мотивише се појавом *ажије*, т.ј. намером да се „реинтегрира царинска заштита која је услед ажије смањена.“ У том циљу често се царинска повећања јављају у форми „ажијских коефицијената“, — али се из висине царинског повећања јасно види, да је ова мотивација само лепа форма, и да прави разлог за повећање царине лежи у тежњи, да се смањи увоз, да би се услед тога поправила домаћа валута.¹⁾

И ова нова ограничења, по угледу на она раније поменута, добијају, путем прећутног пристанка — или тачније услед примене у свима државама — право грађанства, ма да и она као и она ранија стоје у колизији са „важећим“ уговорним текстовима. Али додаћемо одмах, тај прећутни пристанак није овде онако нерезервисан, као што је то био случај код ранијих забрана; сада се већ појављују мали протести, који, са

¹⁾ Карактеристичан је, у овом погледу, царински доплатак на увоз из држава са девалвираном валутом, који је заведен у Шпанији с мотивацијом: „да анулира извозну премију, коју, услед ажије, ужива извозна роба у државама девалвиране валуте, а која мера има за циљ спречавање увоза ради постигнућа активног трговинског биланса“.

своје стране, изазивају једно ново тумачење уговорних одредаба, које је тумачење, по нашем мишљењу, врло сумњиве тачности.

Ствар је у овоме.

Режим индивидуалних дозвола поставља треће државе само теоријски на равну ногу; у пракси оне могу бити посве неједнако третиране. Објашњење је врло просто: Министарство које издаје увозне дозволе може давати дозволе само за пошиљке извесне провенијенце, што у пракси има за последицу, да је увоз робе извесне врсте *дозвољен* из једних а *забрањен* из других држава. Ова неједнакост постаје, наравно, још очитија, ако се закључе уговори са тако зв. царинским контингентима,¹⁾ тј. уговори по којима дотичне уговорне државе добијају преференцијалан царински став за увоз до извесног у уговору утврђеног контингента.

Овај поступак изазвао је, као што смо нагласили, мале протесте: уговорне државе протестовале су, да режим појединачних дозвола и царинских контингената вређа њихово право највећих повлашћења.

На тај начин створен је један спор, који још није окончан, али који је, у државама које га примењују, створио једно ново, знатно уже тумачење клаузуле највећег повлашћења. Док су се пре рата на основу ове клаузуле могле рекламирати све повластице изузев оних из уговора о пограничном промету и о царинској унији, сада се, по том новом тумачењу, од ње изузимају и повластице из компензационих и контингентних уговора. Ово тумачење није унисоно прихваћено; али се оно тако примењује.

Да резимирамо.

Наши трговинско-уговорни односи са савезничким и пријатељским државама заснивају се на предратним трговинским уговорима, које је Краљевина Србија закључила с поменутиим државама, и који су, де јуре без измена и допуна, уведени у живот и проширени на целу државну област. У практичној примени пак, а уз прећутан пристанак оба саговорача, тумачење и домашај ових уговора знатно је сужен. Сужавање се састоји у следећем: 1) анулирана је обавеза о забранама тј.

¹⁾ Уговоре ове врсте практикује у јачој мери Чехо-Словачка Република, Аустрија и Италија.

уговорне стране виндицирале су себи право, да могу заводити увозне и извозне забране; 2) укинуте су уговорне тарифе, т.ј. уговорне стране имају одрешене руке, да, по потреби и по свом нахођењу, могу повећати све па и уговором везане царинске ставове; 3) сужено је тумачење клаузуле највећег повлашћења, јер се на основу ње не могу рекламирати повластице из контингентних уговора; и 4) укинуте су одредбе о етаблисману, будући да све државе стоје данас на гледишту, да то питање има да испадне из трговинских уговора и да пређе у конзуларне конвенције.

Напоменућемо још само толико, да су првих година после рата ова сужавања постојала свуда, и као таква и свуда примана без протеста; у последње време неке државе напуштају горња ограничења, и у вези с тим улажу овда-онда протест код држава које их још практикују.

II

Са уласком у рат престали су важити трговински уговори, које је Краљевина Србија закључила раније са непријатељским државама, тако да је наша Краљевина имала, по свршетку рата, неуговорно стање са поменутим државама.

Ово неуговорно стање осећало се доста непријатно и у нашим предратним областима, — будући да су наше трговинске везе са државама Централне Европе биле од увек врло јаке; али се оно осећало далеко непријатније у нашим новим областима, које су пре и за време рата биле и у политичкој и у економској заједници са Аустро-Угарском.

Под притиском ове економске потребе ставља се на дневни ред питање о обнављању трговинских односа са државама Централне Европе и то је обнављање извршено путем компензационих и контингентних уговора, закључених у току 1919 год. са Аустријом и Чехо-Словачком, и путем обичних уговора са највећим повлашћењем, закључених нешто доцније (1922 и 1923.) са првим двема и још са Пољском и Немачком.

Ови после-ратни уговори разликују се у много којечему од предратних трговинских уговора, и као такви заслужују, да се на њиховом циљу и садржини мало задржимо.

Компензациони и контингентни уговори из 1919. године стоје под знаком „исхране и обнове“. Они имају за циљ, да

уговорним странама створе могућност, да набаве у границама оне друге уговорнице робу која им је потребна, а чији је извоз иначе био забрањен. Аустрија и Чехословачка потребовале су храну и сировине, — и пошто је извоз ове робе из наше Краљевине био забрањен, оне су се постарале, да путем уговора обезбеде набавку извесних контингената ове робе. Наша Краљевина осећала је тада оскудицу у угљу, гвожђу и још неким фабрикатима, — и она, путем уговора, ствара себи могућност куповине те робе на аустријским и чехословачким пијацама.

То је био циљ и садржина компензационих уговора. Као што се види, они воде бригу само о увозу те робе; извоз не долази у њихово старање. Ради потпуности додаћемо још толико, да је за аустриске компензационе уговоре била од значаја још и та чињеница, што још није било извршено наше валутно оцепљење од Аустрије. Услед овога постојала је опасност, да се, као резултат извоза робе, јави јак прилив аустриских круна, које би се доцније путем размене, претвориле у домаћи папирни новац; и да би се ова опасност отклонила, аустриски компензациони уговор ствара један компликован систем који је имао за циљ, да омогући међународну размену добара путем трампе робе за робу, а без употребе новца.

За врло кратко време (непуне две године) компензациони уговори одиграли су своју улогу. Проблем исхране и обнове губи своју акутност; брига и тешкоћа да се набави потребна роба бивала је, из дана у дан, све мања; томе на супрот појављује се, у свима државама, брига и тешкоћа да се пронађу повољне пијаце за продају домаћих продуката. Уз ову бригу долазе убрзо и валутне недаће т.ј. појава ажије која у појачаном извозу гледа најјачи лек.

У вези са овим, наша Краљевина напушта режим компензационих уговора, и на место њих закључује у току 1922 и 1923 године обичне трговинске уговоре са Аустријом, Чехословачком, Немачком и Пољском, који су уговори имали за циљ да створе повољне услове за пласман наше робе на пијацама именованих држава.

Да ли су ти уговори одговорили горе истакнутом циљу?

На ово питање може се без резерве дати негативан одговор. Ти уговори нису дали жељени резултат, а главни

разлог лежи у томе, што наша администрација није била довољно одлучна и еластична, да са променом прилика уноси, тј. пактира са оним другим контрахентом, потребне измене и допуне у њима.

Да ово питање мало објасним.

Приступајући преговорима наша делегација налазила се, морамо признати, у врло тешким приликама, из простог разлога, што наши меродавни фактори нису још имали формирано мишљење ни о основним линијама наше будуће трговинске политике.

Навешћемо само три питања, која су од пресудног значаја при вођењу преговора, а по којима су тада па донекле и дан-дањи подељена мишљења.

Меродавни фактори нису били начисто с тим, да ли ће „у циљу поправке платног биланса“ оперисати само са царинама, или ће у том циљу чинити употребу и од извозних и увозних забрана, — и томе следствено, ово се питање није смело регулисати уговором, већ су уговорне стране задржале у томе погледу слободне руке.

Исто тако надлежни фактори нису још били одлучни, да ли ће у будуће правити диференцијалне или уговоре са највећим повлашћењем, и с тим у вези у уговоре се уносе обавезе мешовитог карактера, које дају могућност да се доцније приступи једном или другом гледишту.

Неодлучни у питању забрана, меродавни фактори били су, што је у осталом сасвим логично, још мање одлучни у питању царина, — дакле уговором се питање царине није могло ни покренути, ово тим мање, што код нас питање аутономне царинске тарифе није тада било ни узето у рад.

Под оваквим ауспицијама су пактирани и закључени ти први послератни уговори, и с тога нас не могу изненадити празнине, које се у њима на сваком кораку налазе, и које се сваким даном све то јаче осећају. Нека нам је дозвољено, да главне празнине овде укратко додирнемо.

1. Питање забране остало је, рекосмо, у уговору нерешено, т. ј. негативно решено, — у уговору се налази одредба која даје уговорним странама право, да „*по по-*

требати и по своме нахођењу“ могу заводити извозне и увозне забране.¹⁾

Какав је утицај имала ова одредба на нашу трговинску политику?

После неколико неуспелих и са лошим резултатима крунисаних покушаја, да путем забране увоза поправимо свој платни биланс, ми смо ову меру потпуно напустили, тако да данас имамо једно уговорно право да можемо забранити увоз, али никоме и не пада на памет, да од истога права чини употребу. Ми бисмо могли, дакле, мирне душе, напустити то право, и приступити предратној пракси у овом погледу.

Како стоји ово питање код наших саговорача? Сва четири саговорача без разлике чине и дан-дањи богату и честу употребу од горњих права. Они су, на основи горње одредбе, конструисали компликован систем појединачних дозвола, који се у пракси презентира као забрана увоза која има ослонаца у самом уговору, и која се, као таква, не сме и не може контестирати.

На тај начин од једне двостране обавезе постала је у пракси једнострана уговорна одредба, на нашу штету а у корист нашег саговорача.

2. Готово исте резултате дала је и она неодлучност у погледу на примену највећег повлашћења.

У уговоре унета је одредба о тако зв. условном највећем повлашћењу, т. ј. највећем повлашћењу које дозвољава (не рекламира) и повластице из компензационих и контингентних уговора.

Највеће повлашћење добило је, казали смо, ову условну форму због тога, што се Влада није још била одлучила, да ли ће и у будућности правити диференцијалне уговоре, или уговоре са безусловним највећим повлашћењем, — и оваква форма стварала је одступницу, па било да се доцније приступи уговорима једног, било другог типа.

За моменат кад је уговор закључен, ова мешовита форма могла се обележити као врло добра, доцније, услед не-еластичности наше администрације, она се показала као штетна.

¹⁾ Мали изузетак налази се у уговору с Немачком: уговорне стране обавезују се да неће декретовати увозне забране за робу побројану у приложеним листама.

Ствар је у овоме. После она два компензациона уговора наша Краљевина напушта потпуно овај уговорни тип; и не само то, она стаје категорички на гледиште, да у уговоре не уноси ни једну одредбу, која би личила на компензациони или контингентни однос.

Овако поступајући за нас је она условност највећег повлашћења изгубила сваки значај у практичној примени: ми не морамо дати нашем саговорачу повластице из компензационих и контингентних уговора, али пошто наши уговори таквих повластица у опште немају, то се с наше стране условно највеће повлашћење претвара у безусловно.

А наши саговорачи? Они су и овде нашли прилику, да од двостране праве једнострану уговорну одредбу. У место ранијих увозних и извозних контингената, данас је, и у Аустрији и у Чехо-Словачкој, заведен режим индивидуалних дозвола и царинских контингената. Режим индивидуалних дозвола има за циљ, да спречава увоз из појединих држава; а режим царинских контингената, да фаворизира увоз извесне провенијенце. И један и други режим штети у врло великој мери наш извоз, јер му је долазак на аустријску и чехо-словачку пијацу или у опште забрањен, или дозвољен али под мање повољним условима, но истој врсти робе туђег порекла.

При свем том нама би се могло оспорити право да протестујемо против таквог диференцијалног поступања, будући „да се оно заснива на важећим уговорним одредбама“. Са своје стране пак ми не можемо ни да реагирамо, „јер наша трговинска политика не располаже мерама ове врсте“.

3. После-ратни уговори немају, видели смо, тарифни део, т. ј. у уговору нема анекса са везаним царинама, што значи, да су саговорачи задржали пуну слободу у погледу царинског оптерећења увезене робе.

И ово је, по нашем мишљењу, био посве умесан поступак. Несређене економске прилике и немогућност прогнозе економског развитака и најскорије будућности, — императивно су захтевали, да се сачува аутономија, те да се могу, за случај потребе, благовремено чинити измене и допуне у царинској тарифи.

Царинска аутономија била је, рекосмо, врло потребна; али је друго питање, да ли смо ми од ње учинили корисну

употребу. Жалосно је али тачно, ми смо сачували царинску аутономију као неки украс, али смо се њоме врло рђаво користили.

Ревизија наше царинске тарифе, управо интегрална прерада исте, имала је доћи на дневни ред одмах по свршетку рата. Истина је да наша ситуација у том погледу није била онако прешна као на пример у Чехо-Словачкој и Пољској, које, као нове државе, нису имале царинску тарифу у опште, па су је морале на врат на нос радити. Ми смо имали стару србијанску царинску тарифу, која је *привремено* могла вршити своју улогу, док се нова тарифа не изради. Али, наглашујемо, она је могла само *привремено* вршити своју улогу; као нека стална, одн. на дуже време употребљива мера, та тарифа није била подесна.

Више је разлога који су нашу србијанску тарифу чинили неподесном за употребу на дуже време. Пре свега она је била рађена за сасвим друге — наше србијанске — економске прилике и потребе, — и као таква она није могла водити рачуна о свима оним гранама хрватске и словеначке радности, које у Краљевини Србији нису ни постојале. С друге стране, у нашу србијанску царинску тарифу, оваква каква је уведена у живот после рата, били су унети и сви уговорима везани ставови; то је, дакле, била наша уговорна (минимална) тарифа, — која, као таква, није могла послужити као инструмент за трговинске преговоре. Да додамо, најзад, да је измена трговинске политике у свима, а специјално у суседним нам државама, захтевала одговарајуће измене и у нашој трговинској, па самим тим и у нашој тарифној политици.

На жалост ми смо прешли преко свих тих разлога, и оставили све до данас у важности нашу стару србијанску тарифу. По свршетку рата ми смо је увели у живот као привремену меру; доцније, из разлога које овде нећемо излагати, ми смо је задржали као сталну меру.

Све до 1924. г. ми се у опште нисмо старали о изради нове царинске тарифе; у место тога задовољили смо се, да вршимо интегрално повећање царинске ажије — али увек далеко испод златног паритета — и да заводимо луксузну таксу на извесне артикле. Почетком 1924. год. приступа се изради нове царинске тарифе: али када је ова израђена, и како из-

гледа примљена од свих надлежних административних чинилаца, она је остављена негде у архиву, и изгледи на њено скоро увођење у живот нису тако велики.

Како су поступили у овом погледу наши саговорари?

Један летимичан поглед на трговинску политику европских држава, казује нам да су оне све, изузев Енглеске, ушле у меркантилне воде: високе заштитне царине, заведене у циљу одбране домаће радиности као у циљу активног платног биланса, — стоје као јака препрека против увоза стране робе, а ту препреку осећа наш извоз у толико јаче, што је, услед већ раније споменутог режима индивидуалних дозвола и царинских контингената, стављен у неповољан положај према конкурентима из других држава.

Ова, за наш извоз непријатна ситуација, не може се одклонити ни путем трговинских преговора. Наша србијанска сада важећа царинска тарифа ствара повољне услове за увоз робе са стране, и услед тога треће државе немају ни најмање разлога да ургирају закључење нових трговинских (тарифних) уговора.¹⁾

III

У трећу групу долазе, казали смо, државе, са којима се налазимо у неуговорном стању, на име: Бугарска, Мађарска, Румунија, Русија, Турска, Албанија, а донекле и Грчка.²⁾

Зашто смо ми са овде побројаним државама у неуговорном стању?

На ово питање тешко је дати тачан одговор. Код неких од њих, као на пример код Бугарске, Мађарске и Албаније, наводе се политички разлози као препрека за уговорно регулисање трговинских односа. Ми нисмо у положају да оценимо домашај ових „политичких разлога“; али морамо изјавити мало сумње у тако велики утицај истих. За остале државе не наводе

¹⁾ Као доказ за ово тврђење нека нам послуже последњи преговори са Аустријом. У првој половини прошле године Аустрија је ургирала преговоре, јер је постојала велика вероватноћа, да ће наша нова царинска тарифа бити уведена у живот чим буде готова; крајем године пак, после 2—3 изјаве учињене код нас с меродавног места, да тарифа неће бити уведена у живот, Аустријанци су нашли претекст, да одложе преговоре на неодређено време.

²⁾ Реч је наравно само о европским државама; преко-океанске државе изостављамо из посматрања.

се никакви разлози, тако да човек, хтео не хтео, мора доћи до закључка, да неких стварних разлога овде и нема, и да су по среди проста немарност и инерција.

О значају наших трговинских веза са горе побројаним државама постоје код нас разна мишљења. Једни придају велики значај конзумтивним пијацама тих држава; други опет верују, да оне данас једва и долазе у обзир као потрошачи наше робе. Ми се на овом питању нећемо задржавати; у место тога нагласићемо само једно познато правило из модерне царинске политике, на име: да је свака, па и најмања потрошачка пијаца, увек достојна пажње за трговинског политичара. Другим речима, увек се мора избегавати неуговорно стање, било да су у питању велике, било мале потрошачке области.

* * *

Остаје нам још да извучемо неколико закључака из излагања које претходи. Истина је, да ово право припада читаоцу; али ми сматрамо да није депласирано да и ми, као писци, кажемо о томе своје мишљење, које читалац може примити или не примити.

1) Са државама из прве групе, тј. са државама у односима према којима стоје у важности наши предратни уговори, — потребно је текст тих уговора довести у склад са њиховом практичном применом. Нема, на име, ни једног разлога, који би говорио у прилог садашњег стања, тј. у прилог садашње неизвесности и неодређености у том погледу, где се сваког дана може појавити спор о домашају и тумачењу појединих уговорних одредаба и његових саставних делова.

2) Са државама из друге групе, са којима су наши трговински односи регулисани на бази после-ратних уговора, — морају се сада важећи уговори ревидирати, јер су се, у току времена, да се тако изразимо, преживели. Само путем ревизије, односно нових уговора, ми можемо одклонити садашњу по нас непријатну ситуацију, где су многе уговорне одредбе изгубиле карактер двостраних одредаба, а где је наша роба у неповољнијем положају према конкурентној роби из трећих држава.

3) Са државама, са којима се налазимо у неуговорном стању, исто се има заменити уговорним стањем. Свако је неу-

говорно стање штетно по наше привредне интересе; и морали би стојати по среди неки врло важни политички интереси, који би могли правдати овакав поступак.

4) Као један предходни услов пак, од кога зависи да ли ћемо бити у стању или не да путем преговора наше трговинске односе са иностранством уредимо онако, како то захтевају наши добро схваћени привредни интереси, — долази увођење у живот наше нове царинске тарифе. Она је већ израђена, али се чува негде у архиви. Потребно је да они, који ометају њено увођење у живот, даду разлога за такав поступак па да се може правично оценити, да ли је тај разлог збиља тако јак, да му овако крупне жртве треба приносити.

Селски занати и занатлије у Немањинској држави.

— Од Драгише Лалчевића —

У нашој историској литератури је било речи о нашим средњевековним занатима и занатлијама, па је и нешто материјала о њима саопштено. Мада тим радњама (Чед. Мијатовића, Ст. Новаковића, К. Костића и других) није исцрпен сав материјал који би се могао прибрати, ја се не мислим у овој радњи својој враћати томе послу. Збирање материјала из наших средњевековних споменика није тежак посао; ко се прихвати студије наших средњевековних заната и занатлија, биће у положају да тај материјал и брзо и лако сакупи, у ред доведе и, по потреби, изврши сравнење са стањем заната и положајем занатлија онога доба у околним земљама, нарочито у оним, од којих су оновремени Срби по нешто од материјалне и духовне културе позајмљивали, присвајали и својим потребама и своме степену културног, друштвеног и економског стања прилагођавали.

Ја се тога крупнога задатка не прихваћам. Моја је намера много скромнија: да из својих бележника саопштим

нека запажања и неки материјал и ставим то на расположење онима, који ће се овим послом бавити и да, у исто време, укажем на један метод истраживања и објашњавања, који ми се чини поузданијим од онога метода, којим су се досадањи неки наши писци служили.

Пре свега, морам скренути пажњу на замамљивост једне доскорашње појаве, која води погрешним објашњењима кад се схвати као *правило*, па се из ње изводе *генерални* закључци: као да је *она* слика средњевековног заната и средњевековних занатлија наших. А та је појава она, што се до пре 50 година запажавала у по неким нашим великим задругама, које су поједине задругаре своје одређивале те су се, за потребе задруге, предавали и обделавању извесних занатских послова: ковачких, коларских и т. д.

Такве појаве нису слика средњевековних друштвених односа у Срба и средњевековне привредне организације. Могло је, допуштамо, и тада бити таквих појава, али само по изузетку.

Несумњиво је, до душе, да се, негда у изолованом газдинству Срба, као год и у изолованим газдинствима других народа, производио читав низ *разноврсних* продуката, који су задовољавали разноврсне потребе. Свако је газдинство, при том, у сравнењу с другим сличним газдинствима — употребљавало своје продуктивне снаге на производњу разноврсних потреба мање више у подједнакој мери. У њих се сусретала сличност производње: продукти, који су произвођени у једноме газдинству, произвођени су, у тој истој или у приближној пропорцији, и у другоме. Тако исто и сума утрошеног рада око производње продуката је мање више подједнака била у свима газдинствима. Ако се у једном газдинству употребљавало преко године 100 дана на производњу хране и 50 на производњу одеће, приближан је однос био и у другим газдинствима. Та једноликост натуралних газдинстава је условљена била не само једноликошћу технике и сличношћу људских потреба, већ и тим, што изоловано газдинство није могло изводити диференцирање у подмирењу потреба својих чланова. У њему је била немогућа производња оних продуката који су потребни сваком оделитом газдинству у *незнајној* количини а који, у исто време, изискују од произвођача и

особито умење и дуже изучавање. На пример, металске израде су ондашњим себрима биле потребне у таквој незнатној количини, да би их специјалиста занатлија (средњевековни мајстор) могао произвести с релативно малим утрошком рада. Међутим, да свако изоловано газдинство изводи претапање руде, ковање и т. д., преставља, уз осуство умења, знатну тешкоћу: феудални поседник и феудална држава нису имали рачуна да им се себри, сваки у своме газдинству, на уштрб ратарске (и сточарске) производње, баве и занатима. Појава оделитих занатлија и заната као оделитих газдинстава води своје порекло још пре организовања Немањићске државе, и њихово развијање и умножавање је престављало један огроман корак у привредном развиту оновремених Срба и деловало на нешто јачу поделу рада, па и на диференцирање потчињених друштвених редова: они су и даље носили једно опште име (себри), али су се, ипак, делили и на отроке, и на меропхе, и на сокалнике, и на мајсторе и т. д.

Како је изоловано газдинство могло добити са стране, од занатлије, само оне израде које су му потребне само у *незнајној* количини (у противном случају би их газдинство само производило), то је, обично, занатлија производио продукте за *многа* газдинства. Један занатлија је радио за читаво село, на пример *ковач*; други је радио за читаву жупу, као што је био случај са *шавцима* и т. д. Разлика између једног и другог типа занатлија је била само у томе, што први, живећи стално у селу, *очекује* поруџбинаре код *своје куће*, међутим они други, упућени да раде у *ишуђој кући*, принуђени су да *ишраже* поруџбине и међу суседима и у другом селима. У крупним газдинствима (владачким, манастирским и властелинским), заснованим на бази себарске работе, занатлија је *ишало* радио у оквиру *једнога* газдинства и из материјала што му га је то газдинство пружило.

Тако је карактерно обележје средњевековне занатлиске производње у Немањићској држави било: производња непосредно за онога коме је она потребна била и из његова материјала.

Образовање заната поред изолованог газдинства је био корак напред у развиту продуктивних снага самога тога газдинства: поделом рада између газдинства (с једне, натурална

пољопривредна газдинства, с друге — занатлије), развитак продуктивних снага је добијао израза пре свега у техничком прогресу (припремом бољих алата) и у рационалнијем утрошку рада (умење и вештина занатлије).

Очевидно је: што се више разноврсних продуката за натурална газдинства производило различитим занатлијама, тим се више та газдинства економски везивала са занатлиским газдинствима, а преко њих и међу собом. С друге стране, опет, занатско газдинство се није могло одржавати без поруџбинара, за које је оно радило. Увећање броја таквих занатлија је, заједно с тим, престављало и увећање броја газдинства која нису могла постојати изолована од других. Развитак продуктивних снага је повео узајамном повезивању оделитих газдинстава, при чему су снага повезивања и број газдинстава повезаних међу собом, расли пропорционално раширавању специјализације појединих газдинстава. Увећавање броја занатских газдинстава упућивало их је, у колико им поруџбинари нису давали довољно посла, да се прихвате, једним делом, и производње за тргове и панађуре, које им је обезбеђивао феудални поседник, јер је и сâм отуд извлачио разноврсне непосредне и посредне користи.

Тако су се, у општим линијама, развијали занати и кретали занатлије средњега века.¹⁾

Тако је било и у нас.

И зато се она појава, с којим се у неким задругама пре 50 година сусретало, не сме генерализати, нити она узети за слику средњевековних заната и занатлија наших. Та је појава могла временом доћи и као последица једног туђинског режима (који занатлије по селима није третирао као ранији српски феудални режим, нити им пружао понеке олакшице што су их раније имали, нити им обезбеђивао личну и имовну сигурност) и, нарочито, туђинског насељења градова с последицом угушивања извесних селских заната.

У Немањинској Србији су били развијени занати по градовима и трговима и на рудницима. О уређењу тих заната и о феудалној потчињености занатлија по градовима, трговима

¹⁾ П Масловъ: *Теорія развитія народнаго хозяйства*, 124—126.

и рудницима немамо у оновременим споменицима јасне слике. У Душановом Законику свега имамо три члана о њима али и они говоре само о златарима, којима се забрањује становање и рад (ковање новца) по селима:

168. Златара оу Жоупахъ и оу земли царства ми нигдѣ да нѣсть; развѣ оу троговѣхъ, гдѣ ієсть поставило царство ми динаре ковати.

169. Иште ли се обрѣте златаръ освѣенъ градовъ и троговъ царства ми оу коемъ селѣ; да се то-зи село распе, и златаръ иждеже.

Ако се обрѣте златаръ оу градоу ковѣ динаре тинно, да се златаръ иждеже и градъ да плати глобоу што рече царь.

170. Оу градовѣхъ царства ми да стоіє златаріѣ и да ковоу и ине потрѣбе¹⁾

Занати и занатлије по градовима, трговима и рудницима су, у осталом, предмет оделитог проучавања. Мене интересују, у овај мах, занати и занатлије по селима, па ћу се на њима једино и задржати. Ови прописи из Душанова Законика су поглавито и наведени да баце више светлости на оновремене *селске* занатлије и занате који су подмиривали *селске* потребе, и у које се златари за ковање новца не само не убрајају, већ и сасвим из села искључују.

Типични селски занатлија је *ковач*. Да би био вечито везан за село, имали су интереса и феудални поседник и меропси. У Баварској је, по средњевековном народном праву, ковачки алат био селска својина;²⁾ то је било јемство да ковач не може село оставити. У индиском и старом руском селу је ковач подмиривао потребе свих газдинстава дотичнога села и на њихов рачун живео: у замену за свој рад добијао је потребна средства за живот. Свако је село било дужно одвојити део својих продуката за подмирење потреба ковачевих.³⁾ И у средњевековних Срба је то правило важило, па је трага томе Вук нашао у Далмацији, у којој се *ѿковина*, оно „што се ковачу даје (понајвише у житу) на годину“,⁴⁾ јавља у истом облику, у коме је и у средњем веку била позната.

1) Ст. Новаковић: *Законик Стефана Душана*.

2) Шмолер: *Народна Привреда*, 300.

3) П. Масловъ: *Теорія развишја народнаго хозяйсшва*, 139.

4) Вук Стеф. Караџић: *Српски рјечник*, 547.

Ковачки занат су Срби донели још из старе постојбине своје,¹⁾ али су га, досељењем у ове крајеве и додиром с византиском и италијанском културом, знатно унапредили и развили, не само по градовима, већ и по селима.

И данас је ковач најтипичнији селски занатлија, нарочито у још неразвијеним крајевима нашим, у којима ће сељак на изуст знати сву терминологију свога ковача, као што је то изражено и у једној шаљивој народној причи о томе, како је поп на опелу једнога сеоскога ковача четврту песму испевао уносећи у њу много термина ковачких: „Гдје јест мирскоје пристастије, гдје јест *ковачкоје* мечтаније? Гдје јест злато и сребро, гдје јест *гвожђе* и *челик*? Гдје јест *вигань* и *наковањ*, *чукови* и *мехови*? Гдје јест *пробојац* и *покровац*, *квасуљице* и *магазинце*? Гдје јест *ћумур*, *ђугум* и *кљешће* усијане што бљеште? Гдје јест *шоцило* и *оцило*, *пржа* и *грца*? Тко ли ће гвожђе да *кове* и муштерије да зове? Тко ли ће у наковањ да *грува* и меховима да *дува*? Тко ли ће *сечива* да *нади* и на тоцилу да *глади*?“

А осем ковача, у средњевековном селу нашем је било и других занатлија; у њему је био: *грнчар*, *шавац*, *зидар*, *сиргун*, *седлар*, *клобучар*, *гларар*, *крчелеј*, *дрводеља* и т. д.

Грнчар (грнчарь) је у средњевековном селу био врло честа појава.²⁾ јер је имао да подмирује велику потребу становништва у судовима за варење јела, у судовима трпезним и у судовимз за оставу и за зазимњивање хране. Светостефанска хрисовуља уступа манастиру *два* грнчара; израде њихове је манастир, по подмирењу својих потреба, извесно на тргу и панађуру продавао или давао у замену за друге производе.

Прилика је овде учинити неколике напомене о постанку овога занимања.

Не само у Срба, већ и у других народа је *грнчарство* врло стара појава материјалне културе. Човек је у давнини био принуђен за своја оруђа и своје потребе задовољавати се оним што му је пружао горњи слој

¹⁾ Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић: *Историја српског народа*, I, 24.

²⁾ Имена села *Грнчар*, *Лончар* итд. и презимена *Лончаревић* и *Грнчаревић* оставила су виднога трага од тога занимања. Занатлија се и данас назива *грнчар*, у Пожези ужичкој *кававац*, у извесним крајевима *бардагчија* и *бардаксија*.

земље: каменом, песком и глином. На њима је почивала култура читавих хиљада година; као што и сад једним делом показују утицај на развитак људски. Из Нила је извађен један грнчарски рад, који је лежао у дубини старијој од 13.000 година. Грнчарски је занат могао самостално понићи свуда, гдје је год за његово развиће имало погодног материјала. Посматрајући глинасту земљу, која споро и незнатно пропушта атмосферску воду, давнашњи је човек непосредно могао доћи на мисао да прави глинасте судове, или је тај посао развио из још старијих плетених и дрвених судова. Кад је давнашњи човек видео у мекој земљи отисак својих стопала и разних других предмета, приметио је да су се та удубљења под утицајем сунчеве топлоте осушила, скорела и одвојила се од остале земље, па га је то, сасвим природно, навело на мисао искористити те особине глинасте земље за израду судова.¹⁾

Индијанци су први почели израђивати судове из дрвета; Африканци су дошли до савршенства у плетеном судова. И сад је још у њих већи део судова плетене израде. Они су тако леви, уз то чврсти и не пропуштају воду. У целој јужној Африци плетеним чинијама се служе чак и за млеко. У давнини је та техника имала, вероватно, знатно већу распрострањеност, јер се још у *Одисеји* (IX, 247) помиње кисело млеко (у нашега преводиоца: сир) у „плетеним котарицама“. У Библији се помиње да је котарица, у којој је Мојсеј пуштен у воду, била излепљена „глином и катраном“. До грнчарства се, по једном мишљењу, дошло тако: што је котарица, олепљена глином, у додиру с ватром изгорела а глина се испекла и остала као чврст суд, задржавајући на себи преплете котарице као првобитни облик шара. Та је случајност, вели се, учинила откриће грнчарства.²⁾

Наши су средњевековни Срби донели грнчарство још из старе постојбине своје;³⁾ тај је облик материјалне културе био још одавнина познат свима Славенима, те и сад за за-

¹⁾ В. Битнеръ: *Обрабојка кимней и земель*, 40—41.

²⁾ Липерт: *Историја културе*.

³⁾ Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић: *Историја српског народа*, I, 24.

натлију од тога посла имају заједнички старовремски назив: српски — *грнчар*, руски — *гончаръ* (грњнчаръ), бугарски — *грњнчарин*, *грњнчар*, чешки — *hrnčíž*, пољски — *garncarz*.¹⁾ У додиру с византиском и италијанском културом, које су из старине биле чувене с изврснога грнчарства, Срби су у новој постојбини тај посао још више развили и унапредили; у југоисточним крајевима се још није потпуно истро траг негдашњим готово уметничким грнчарским радњама, а у Приморју је тај траг још јаснији, интензивнији. По тим траговима се може судити како је у Немањићској држави грнчарство било не само развијено бројем грнчара и количином грнчарске израде, већ и каквоћом и уметничком обрадом грнчарскога посуђа.

Феудални поседник, који је имао глину на своме поседу, добијао је за њу накнаду од грнчара који су је копали; о томе има и пропис у једној хрисовуљи: И на тон нивѣ кто копа глинѣу грњнцемъ, да си оузима црква Свѣти Георгиѣ грњнцѣ што је за потребу.²⁾

Шавац (шѣвѣць) је општи назив за оне сеоске занатлије средњевековне, који су се бавили шивењем, а делили су се на *шавце кожушне* или *шѣвѣци кожоушны*³⁾ (што су шили кожухе), па *шавце скорњане* или *шѣвѣцы скорнѣаны*⁴⁾ (што су шили доколенице) и на *шавце свитне* или *шѣвѣца свитни*⁵⁾ (што су шили тканине, између осталог и гоуни и клашне). Шѣвѣци су, често пута, образовали и читаво село, па се и сад у именима села томе налазе трагови. Кнез Лазар је Раваници приложио село *Шавѣчѣ*,⁶⁾ које је садањи *Шавац* близу Параћина. Сад се *шѣвѣци кожоушны* зову *кожухари* (тај се назив отпочео употребљавати још за трајања средњега века); *шѣвѣцы свитни* су *кројачи*, *абације* и *шѣрзије*, само се у Дубровнику за немачки *der Schneider* или латински *sartor* још задржао средњевековни назив: *шавац*.⁷⁾

Зидар (зидѣць) је био по селима честа појава у Немањићско доба; он је имао задатак зидати и зидане не само

1) Ф. Миклошичъ: *Словаръ шестѣи славянскихъ языковъ*.

2) Ст. Новаковић: *Законски споменници српских држава средњега века*, 612.

3, 4 5) Исти, 628 и 900.

6) Ф. Миклошић: *Monumenta serbica*. 197.

7) Вук. Стеф. Караџић: *Српски рјечник*.

кућа, манастира и т. д., већ и градова, било је у то доба у правом полету.

Какво је било наше средњевековно грађевинарство и како се оно организовало — још није довољно испитано. Досад су проучаване старе цркве и манастири, задужбине царева и краљева, тек узгред се, без дубље студије, помињали градови, али се није упуштало у испитивање: какве су биле остале грађевине, поглавито куће за становање, какве властелинске а какве себарске. До душе, тих старих грађевина више нема (осем неких остатака од грађевина властелинских), али им ни трагови нису тражени, нити се из литературе суседске Византије и Италије, у којима су себарске куће онога времена биле можда сличне кућама наших себара, тражила бар бледа слика онога простога грађевинарства по селима, што је подмиривало потребе себара и којим су се бавили многобројни селски зидци скромније квалификације.

Да су грађевине господарећих сталежа чврсто грађене, знамо по остацима њихових задужбина и по савету што га Милош Обилић даје кнезу Лазару да Раваницу подиже.

Од студена креча и камена,
А покривај њлочом и каменом.¹⁾

Што се грађевинарског заната и организације његове тиче, утврђено је: да су, одиста, постојали вешти грађевинари, међу њима *неимари* и *прошмајсџори*, да су постојале читаве групе *мајсџора* и *аргаџа* који су се стално бавили грађевинарским послом и, уз неимаре, прелазили с грађевине на грађевину, с једнога краја на други. Али, о *пореклу* тих грађевинара, како су се они учили занату, о *склоју* грађевинарске организације и о њезиним *унушрашњим* односима још ништа поуздано није утврђено, па ни из литературе наших оновремених суседа, на које се и у овоме погледу угледало, није пренесен потребан материјал, који би нам пружио бар приближну слику о томе, како је и у нас за Немањинског доба било. По споменицима и народним песмама знамо, да су ове грађевинарске организације биле многобројне и да су се доста

¹⁾ Употребљаван је и дрвени кров:
Цркву граде два Мрњавчевића
У Јелици у планини пустој,
Покривају јеловијем клисом.

дуго задржавале на појединим пословима;⁴⁾ што, у осталом, сасвим одговара природи феудализма: за сваку је грађевину требало специјално припремити материјал (којега није било готова као данас), па се, уз то, често пута морао преносити с великих раздаљина; даље, зидање каменом је односило врло много времена док се он отеше и дотера да се један с другим подудара и приљуби; најзад, резбарије и писање (сликарство) у црквама и манастирима није се, одиста, могло брзо свршавати, на томе се, безбели, морало дуго радити. Треба само у Скопљу, у цркви св. Спаса (па и у Дечанима и другде) видети ону старинску резбарију, па сасвим поверовати народној песми за дуг рок у коме се једна грађевина свршавала.

Али, о условима под којима су ове групе радиле немамо никаквих ближих, јасних и поузданих података. При зидању Раванице помиње се да су *обећани* добри услови рада, а да су у *сџвари* били врло рђави:

Саставише хиљаду *мајсџора*
 И хиљаду младих *сараора*,
 А преда њих Рада *неимара*;
 А *ашчије* девет Југовића
Насџојника старца Југ-Богдана!
 Да се гради *дванаесџ година*;
 А *мајсџору* по дукат *наднице*,⁵⁾
Наџојнице по три оке вина;
 Да *свеџкују џеџку и неџељу*.
 Започеше Раваницу цркву.
 Курве једне девет Југовића

⁴⁾ Град градили Скадар на Бојани,
 Град градили *џри године дана*,
 Три године *са џрисџа мајсџора*.

Сваки себе задужбину гради,
 Неки гради, неки начинио:
 Цар Стјепане високе Дечане,
 Бијеле се на сред Метохије,
 Градио их *дванајесџ година*.

⁵⁾ По једној варијанти:

Ко донесе *камен на рамену*,
 Да се њему по жут дукат даде,
 Ко донесе *воде у џугуну*,
 Да се њему по бијел грош даде.

Све царево *продадоше пиво,*
 И цареву *хазну зашомише,*
 И *надницу лаку оставише,*
 А *надницу* по једну *асирицу,*
Напојницу по једну *чашицу;*
 Не *свешкују пейку и неђељу,*
 Ни Илију, који *громом бије,*
 Ни Марију, која *муњом пали.*
 Кад то виђе Раде *неимаре,*
 Викну Раде *хиљаду мајстора,*
Савршише за годину дана.

Изненађен превременим доласком Рада неимара, кнез Лазар га болећиво пита:

Или су ти *руке исцуцале*
 Од студена *креча и камена?*
 Или ти је *малена надница?*
 Ил' је мало *вина и ракије,*
 Ил' *бешкоће љеба бијелога*
 И *дебела мяса овнујскога?*¹⁾

А кад сазнаје да је Раде, са рђавих услова рада, саградио цркву, у место за дванаест, за годину дана, он му, сумњајући у солидност тако брзо саграђене грађевине, неће да плати, све док Милош није отишао на лице места и при повратку му рекао да је црква добро саграђена.

Али, осем недостатка података о тадањим условима рада, још се не зна ни из којих су све крајева зџдци (мајстори и сараори) регрутовани. Има доказа о томе да су живели појединачно у појединим селима; то су они, који су подмиривали селску, локалну потребу, обично потребу себара. Има доказа, такође, да су живели и у групи, настањујући читаво село. Једном хрисовуљом се такво једно село са зџдцима дарује манастиру: И бѣ *ІѢлѣшцаѣ на дрозѣ зѣдци и съ сконмѣ си сѣломѣ.*²⁾ То су, извесно, они зџдци, који су у групама ишли у грађевинске радове и који су, поред неких других феудалних

¹⁾ Средњевековни обичај да занатлије раде о храни и пићу наручиоца држао се до последњих дана и у новој епоси, док су Осаћани по западној Србији подизали куће и терзије ишле од куће до куће те кројили и шили одело.

²⁾ Ст. Новаковић: *Законски сѣоменици срѣских држава средњега века*, 624.

обавеза, били дужни феудалном поседнику, у овом случају манастиру, работом обављати зиданіе. У крају, пак, у коме су зѣдци били ретки или их никако није било, наредбом владалачком су присељавани из других крајева; да би се арханђеловски манастир у Призрену снабдео са довољним бројем зидара, Душан му је на тај начин изишао у сусрет: И присели царство ми зѣдци нсѣ Пноукиѣ.¹⁾

У тој линији мисли неминовно се наилази на симптоматично име села *Сараорци* које је служило градозиданију смедеревском,²⁾ на негдашњи наш Осат, крај професионалних грађевинара, на Дебар (Дибар или Дибру) у коме су вековима настањени професионални грађевинари који су, до скоро, у нас цркве зидали и писали (сликали).

Можда се форма средњевековној организацији грађевинара може пронаћи по трагу доскорашње организације Осаћина и Дибралија или по трагу организације дунђера из Власотичког краја, нарочито оних из Црне Траве, која је, под ударцима капиталистичког грађевинарства, већ почела малаксавати, па је, готово, и сасвим малаксала.

Сѣргун (стрѣгоуњ) је *кожар*, који је редио коже. Да је *сѣргун* сеоски занатлија, који је коже редио не само своме феудалном господару (манастиру и властелину), ако је његову газдинству припадао, већ и себрима, ако је оделито као себар живео и радио, ван сваке је сумње. Позније су, кад су у градовима (као, на пример, у Скопљу, у коме је у XVI веку било око 700 кожара), засноване кожарске радионице, *сѣргуни* престављали крупан број градских занатлија.

Седлар (сѣдларѣ) је, такође, био сеоски занатлија; то потврђују и хрисовуље, по којима се они уступају манастирима.³⁾ Изгледа да их је, осим појединаца по појединим селима, било и читавих насеља, јер се хрисовуљама уступају манастирима и село *Сѣдларево*⁴⁾ и селиште *Сѣдларѣ*.⁵⁾

Да ли су седлари израђивали само *седла*, оно, дакле, што и *сад* седлима називамо, или и оно што сад зовемо са-

¹⁾ Исти, 696.

²⁾ Чед. Мијатовић: *Десѣош Ђурађ Бранковић*.

³⁾ М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*. Љ. Ковачевић: *Светѣосѣфанска хрисовуља*.

⁴⁾ и ⁵⁾ Ст. Новаковић: *Законски сѣоменици срѣдских држава средњега века*, 659 и 739.

марима, тешко је погодити. Што се мене тиче, склон сам веровати да су у седларе рачунати и они што су самаре (дрвенице са сламом наложене) израђивали, јер су они селима и караванском саобраћају били потребни у знатним количинама.

Клобучар (влобоучаръ) се у споменицима нашим ретко помиње: један је, *Стрѣзо клобоучаръ*, дат цркви арханђеловој у Штипу а с њом Хилендару;¹⁾ други је *Стао клобоучаръ*, који цркви св. Вознесенија у Штипу приложи лозниџе.²⁾ Клобучара је било, извесно, и по градовима, јер је фино израђен и луксузно искићен клобук био у употреби богате властеле, те се на једноме месту и вели: *клобоукъ еданъ царвена гримиза са бисеромъ*.³⁾ Зато Даничић за *клобоукъ* и вели да је *pileus* а *клобоучаръ* *qui pileos conficit*,⁴⁾ као што и Вук *клобучара* бележи као *шеширџију*, *клобук* као *шешир* (*der Hut, petasus*) а *шешир* као *pileus*, *клобучину* као *der Filz, coactive*.⁵⁾ Мени се све чини да је средњевековни *клобоучаръ* био засељен по селима и у њима израђивао и ваљао капе (капа се помиње у Немањинским споменицима), можда нешто друкчије него што је арбанашко *кече* а сличне садањој капи сељака у западном делу јужне Србије. Руски *клобукъ* је Ст. Новаковић превео као *камилавка*⁶⁾ а *валенокъ* као *калчине, сукнене чизме*.⁷⁾ Руски *валенокъ* је, одиста, врста изваљане обуће од *клобучине*, оно што Ст. Новаковић назива *сукненим чизмама* и *калчинама*, какве се и сад носе у јужној Србији, те обухватају од испод чланака до више колена. Сад се тај *валенокъ* у нас израђује од изатканог сукна, и израђује га абација, али је он у Немањинско доба *ваљан* од *клобучине*, као што је *ваљан* и *клобукъ* (*камилавка*) и као што је *ваљана* капа, какву и сад имамо у јужној Србији. Све је то морао радити *клобоучаръ* селски, као што је, опет, градски *клобоучаръ* био специјалиста за *клобоукъ* властелински.

Ово је средњевековно занимање оставило трага и у презименима: 1594 године се помиње да је погинуо Хасанъ

1) Ф. Миклошић: *Monumenta serbica*, 63.

2) Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњег века*, 766.

3) Ф. Миклошић: *Monumenta serbica*, 498.

4) Ђ. Даничић: *Рјечник из књижевних сјарина српских*.

5) Вук Стеф. Карацић: *Српски рјечник*.

6) и 7) Ф. Миклошић: *Словаръ шести славянскихъ языковъ*.

Клобоучарић на Тоуровоу, а и сад има и хришћанских и муслиманских презимена *Клобучарић*.¹⁾

Мачар (мъчаръ, мъчаларъ) се занимао ковањем мачева и није био тако честа појава, па се, ипак, и по селима сусретао: тамо је, извесно, био саставни део властелинског газдинства. Један мачар је дечанском хрисовуљом уступљен манастиру, коме је радио извесно за потребе и манастирске војске и околне за ратовање обавезне ситне властеле²⁾. Још у то доба је постојало презиме *Мъчаревић*³⁾.

Крчелеј (кръчелѣи) је онај занатлија, који је „суде излевао из туча.“⁴⁾ Он се помиње само на једном месту, на коме и други магюпци уступљени Дечанима.⁵⁾ И по томе што је постављен у селу и што је Циганин, види се да је био селски занатлија и израђивао селске потребе.

Дрводеља (дрѣводѣли) је после грнчара и ковача типични селски занатлија. Дрводеља је било готово у свакоме селу за селске потребе; за потребе феудалних господара и њихову трговину су и читава села дрводељама засељавана, па су од тога заната добила и до данас задржала своја имена.

Млинар (млинаръ) је било важно занимање у средњем веку, кад су млинови, подизани на рекама и потоцима, били удаљени од многих насеља; била је извесна вештина подсецати камен и удешавати га да лепо меље, као што се та вештина и данас цени. Зато су манастирима давати у нарочиту повластицу чак и они млинари који своје млинове имају, да би стручном вештином и на манастирским млиновима помогли: *Млинарин кои своје млине имаю, да сѣкоу жръвне и направљаю млине цръковне.*⁶⁾

Уздар (оуздаръ) је био занатлија који је узде градио: *qui habenas conficit*. И *оузда* (*habena*) се често помиње у старим споменицима.

1) За детињства свога сам ја с осталом децом од длаке, која се у пролеће лиња с говеди, ваљао лопте за играње. Длака се врло лако ваљала и лопте су биле врло лепе. Ово и овакво ваљање лопти је давнашња традиција, из доба кад се од длаке још шта ваљало.

2) М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*, 23.

3) Исти, 22.

4) Ст. Новаковић: *Село*, 68.

5) М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*, 133.

6) Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњега века*, 627.

Осем ових занатлија, средњевековно је село морало имати и *ужара* (споменици помињу *оглавъ*, а градили су се и конопци, поводци и т. д.), и *костретара*, позније названих *мушавима* зато што су у општење у занатским круговима увели *мушавски* језик (споменици помињу *покроваць*, а градиле су се и друге израде од кострети), и *шесача* *камена*, *камелорезаца* не само за потребе грађевина, већ и за надгробне споменике, и т. д. Детаљним испитивањем би се списак селских средњевековних занатлија имао знатно попунити.

Увећавању броја занатлија по селима ишли су на руку и сами феудални поседници не само зато што су припремали разноврсне израде потребне газдинствима самих феудалних господара (владалаца, манастира и властеле), већ и ради тога: да би, како је једном већ речено, и меропхе снабдевали и савршенијим техничким оруђима и другим потребама, те им с једне стране ослободили време за ратарски рад а с друге — савршенијим оруђима допринели повећању жетве, од које су и феудални поседници увећавали своје дохотке.

Разуме се, број занатлија се није могао увећавати без икакве мере; умножавању њиховом је постављана извесна граница, да се не би осетно умањио број оних себара, који обрађују земљу. Зато је и постојао пропис: *Оу коіемъ любо селѣ кон любо маісторѣ, ако име имати много сыновы, іединѣ отъ нихъ на отчинѣ мѣстѣ да остаіе, а инии да соу работници.*¹⁾ У другом законском споменику се то исто прописује: *И оу коіемъ любо селѣ где се маісториіе обрѣтаю, тере се разроде .г. воліа .д. сынове, да остаіе іединѣ на мѣстѣ, а остали да постоупе оу соколники. Яко ли си оузлюбн оузети земліе одъ мѣропѣшке земліе, а онѣ да постоупи оу мѣропѣ.*²⁾

Мајстори су, да би се задржавали на послу потребном феудалним газдинствима и поседничким интересима феудалних господара, мада су иначе чинили један себарски ред, ипак ослобођавани извесних обавеза меропашких и стављани у исти ред, у који сокалници. Од виноградског посла и ко-сидбе нису ослобођавани: *И виноградъ всакъ да копа, и попь, и днакъ, и отровка, и всацю маісториіе, іако и проци работници.*

¹ и ²) Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњега века*, 627 и 657.

И сѣно да косе, јако меропси, и сокалници и мансторниѣ вси іеднаво.¹⁾ По другом законском споменику се ни оридбе не ослобођавају: И ковачниѣ оуроѣни, дрѣводѣлиѣ, и шѣвци, и стрѣгоѣниѣ, и сѣдларниѣ, и грнчарниѣ, и зѣдци, и златарниѣ вси да орю и косе како и сокалници.²⁾

У Русији је *шаква* себарска обавеза работе занатлиске трајала и у другој половини XVII века; из 1661 год. има један споменик у коме се вели: „Двор Ивашко кузнецъ свѣтъ три коробьи, а сѣна коситъ 15 копень.“³⁾ У осталом, такав и, по свему судећи, нешто гори него ли у средњевековној Србији, био је положај занатлија селских у целој Јевропи: јер су они били или бесплатни работници у феудалном газдинству или и занатлије и тежачки работници ако су одржавали своје занатлијско газдинство.⁴⁾ Године 831, за време Лудвика Благословеног, занатлије су биле неслободног положаја, у својству отрока, и били су обвезни бесплатно радити у корист манастира у замену што су ослобођени од тежачких работа⁵⁾. У западној Јевропи је, више и пуније него ли у Немањићској Србији, у средњем веку занатска производња за читава столећа била груписана око властелинских дворова⁶⁾. Првобитно је у целој Јевропи занат био тесно свезан с великим феудалним газдинствима⁷⁾, то је, извесно, наследство још из античког начина производње⁸⁾. Који су економски услови деловали, те су у Немањићској Србији, више него ли у оновременим јевропским државама, занатлије расути по селима у место да буду груписани у предузећима феудалних господара (мада је и тога облика у феудалној Србији донекле било), требало би нарочито испитивати.

Зато што су у средњевековној Србији неки занатлије ишли од села до села те *шражили* поруџбинаре и код њих

¹⁾ Исти, 625.

²⁾ Ст. Новаковић: *Законски сѣоменици срѣских држава средњега века*, 628.

³⁾ П. Масловъ: *Теорія развиїія народнаго хозяйства*, 137.

⁴⁾ Рудолф Ајслер: *Социологија*, 185.

⁵⁾ М. Ковалевскія: *Эконом. ростъ. Европы*, т. III., стр. 12.

⁶⁾ К. Маркс: *Капитал*, I.

⁷⁾ М. Габерланд: *Народоведение*, I, 67. (Библиотека Гешен).

⁸⁾ Д-г Милорад Недељковић: *Основи Полиѣичке Економије*, 104 и 105

од њихова материјала радили, којих појава и сад по гдегде има, држи се, заједно с Бихером¹⁾, да је то првобитна форма заната. Међутим, привредни развитак је, по једној каузалној вези, пренео занат из античког; у феудални начин производње у античком добу су робови-занатлије радили у газдинству господаревом²⁾; у феудалном поретку су занатлије најпре били отроци у феудалним газдинствима, а по том, у положају потчињеном сличном сокалницима, организовали сопствена занатска газдинства за опслуживање села. Занат са занатлијама који се покрећу дошао је као даљи стадиум развитка заната³⁾ и претпоставља особито одобрење феудалног поседника; познат је факт да у режиму феаудализма није било слободе кретања; оно је било условљено *нарочијом* дозволом.

Занатлија је, долазећи на ноге поруцбинару, као и сад што се практикује, доносио свој алат а поруцбинар му стављао на расположење свој материјал. За све време док је радио, занатлија је добијао од поруцбинара стан, огрев, осветљење, храну, пиће, прање рубина и потребне услуге, а по свршетку посла је примао у натури погођену награду. Тако је у средњем веку било и у другим земљама.⁴⁾

Најзад је потребно, нарочито ради даљих испитивања, додирнути појаву доста раширену у Немањинској држави, на име: да се читава села и крајеви, поред земљорадње и сточарства, одају извесним рукоделским израдама и занатима. Негде остатке а негде трагове тих појава и данас примећујемо. На пример: у Рујну имамо три села (Роге, Злакусу и Потпеће) у којима се још и данас велики број сељака баве израдом земљаних судова; у Сирогојну, Рожанству, Љубишу и т. д. и данас се многе куће баве израдом дрвених судова.

Чим се та појава може објаснити?

Испитивачи средњевековне привреде су утврдили узрок тој појави и објаснили је. На име: што је пољопривредни рад био мање продуктиван услед неповољних услова за пољо-

¹⁾ К. Бихер: *Посџанак народне привреде*.

²⁾ Д-г Милорад Недељковић: *Основи Полиџичке Економије*, 104: „многи су грчки великопоседници имали радионице оружја, музичких инструмената и т. д. где су робови у маси израђивали ствари за продају.“

³⁾ П. Масловъ: *Теорія развиџија народнаго хозяйсџва*, 131 и 132.

⁴⁾ М. Ковалевскій: *Економ. биџъ*, т. III. стр. 11.

привреду (са оскудице земље за обрађивање или кршевитости предела) и што је више експлоатисано сеоско становништво, тим је раније отпочињао прелаз рукоделским и занатским радњама. У Русији су се, за време феудалног права, сељаци неплодних реона врло рано прихватили разних непољопривредних занимања, отуда је тамо кустарное дѣло врло јако раширено. У западној Јевропи се, у мери у којој је настајала већа густина становништва експлоатисаног феудалним поседницима, један део отпочео доста рано бавити домаћим израдама и занатима.⁵⁾

Ти су узроци и овој појави у нас: и до данас се из средњег века задржали извесни занати управо у оним селима, која су кршевита, у којима је простор земље за обрађивање недовољан и у којима жетвени принос ни данас не може становништво да исхрани. Таква су она села у Рујну у којима се, по трагу из средњег века, још и данас израђују земљани и дрвени судови, вади луч, пече катран и т. д.

Свакојачко је потребно при крају додати: да нипошто не треба мешати припросто *рукоделство*, познато у старини и сачувано донекле и данас у селима, које је обављано за *социјалне* потребе, са *занатом*, који је обављан за *другога* и који је и у средњем веку изискивао особито *умење* и релативно *дуже изучавање*.

⁵⁾ П. Масловъ: *Теорія развиїтїа народнаго хозяйствѣа*, 98.

ЧЛАНЦИ.

Криза у шумској трговини и индустрији.¹⁾

Рачуна се да оне земље, које имају преко 30 хектара шуме на сваких 100 становника, могу саме подмиривати своје потребе на дрвету, дочим оне испод 30 хектара морају увозити дрво.

Наша држава има око 45 ха на сваких 100 становника (ако се узме у обзир целокупна шумска површина, онда 62 ха), па је према том у погледу шумских производа *par excellence* експортна држава.

То је дошло до изражаја одмах у првим годинама живота наше нове државе, у којима се дрво одмах извози у знатним количинама. Као аграрна држава извозимо додуше велике количине аграрних производа, но ипак заузима експорт шумских продуката прво место и по величини и по својој сталности. Док извоз осталих продуката, нарочито цереалија и воћа, зависи од успеха жетве, дотле шумски производи показују тенденцију константног пораста. Пораст процента у експорту производа шумарства надмашује шта више и проценат опћег пораста извоза, јер унаточ тога, што се наша трговачка биланса поправља, те у години 1924 постиже активност, то се ипак производи шумарства изводе у све већој мјери те заузимају 1921. 7.6%, 1922. 18%, 1923. 21%, док се 1924. приближују 24% свеукупног извоза.

Према подацима за 11 месеци 1924. године извезена је из наше државе следећа количина шумских продуката:

¹⁾ Реферат са анкете сазване по Министарству Шума и Руда за 12. јануар 1925. године.

1.) дрво	а) гориво	479,477.882 кгр.	157,819.121 дин.
	б) грађа	968,611.916 „	1.525,386.933 „
2.) жељезнички			
прагови	а) букови	509.750 ком.	22,773.790 „
	б) храстови	459.016 „	28.250.770 „
3.) израде од дрвета		7,919.264 кгр.	58.698.039 „
4.) екстракти за			
штављење		10,862.418 кгр.	59,532.771 „
5.) Танин		2,905.330 кгр.	23,355.792 „

Укупно 1.875,817.216 Дин.

према целокупном извозу од 8.485,579.753 дин. (или динара 7.220,869.828 у првих 11 месеци 1924. године). Ако овој суми прибродимо још и остале шумске продукте, који су под разним ставкама царинске тарифе као на пр. производи сухе дестилације, четкарске, плетарске и ситарске израде, целулоза и њезине прераде, те предпоставивши да извоз последњег месеца 1924. неће знатно заостати за пријашњима, — то ће експорт шумских производа у тој години прекорачити *2 милијарде дин.* те се приближити једној четвртини свеукупног извоза.

То је сума, која с искреним весељем напуња све припаднике ове привредне гране, који у нашим шумама и у своме раду виде велико јамство за одржање активности наше трговачке билансе.

И доиста, тко би по овом прогресу експорта нашег дрвета правио закључке, тај би добио врло ружичасту слику о стању наше шумске привреде. Но тко мало завири и иза кулиса ове привредне гране добиће дојам, да та слика није истинит одраз правога стања и прилика, а добар познавалац околности прије ће окрстити ово стање напрезањима тешког болесника, који преживљује кризу.

Наша шумска привреда, а нарочито две гране њезине — *шумска трговина и индустрија* — налазе се у критичном стању које би могло врло брзо прећи и на трећу грану, на *шумарство* у ужем смислу. Крахови великих шумских предузећа, ограничавање рада у вези с отпуштањем радника у великом броју, новчане потешкоће мало не свих предузећа ове струке, слаб интерес и неуспеси дражба, које су одувек показивале велико занимање и на којима је получиван велики проценат наплате — све су то знаци кризе, што већ годину

дана притиште нашу шумску трговину и индустрију. Ако та криза и није дошла до правог изражаја у експорту шумских производа, то ипак задњи месеци показују назадовање у извозу дрвета, тако по тежини као и по вредности. Месец октобар стоји према месецу новембру с овим количинама.

гориво	(окт.)	55,818.026 кгр.	19,536.300 дин:
	(нов.)	50,890.570	„	15,516.832 „
грађ. дрво	(окт.)	97,852.367	„	138,516.230 „
	(нов.)	79,316.425	„	103,356.010 „
израде од				
дрвета	(окт.)	5,691.012 „
	(нов.)	3,450.809 „
танин	(окт.)	700.840 „
	(нов.)	335.100 „

Ако је овај назадак и случајан, то је ипак карактеристичан, јер пада у исто време кад и нагао пораст динара у Цириху.

Криза избија сад у већој сад у мањој мери већ према осцилацијама оних фактора, што на њу упливишу. Она није никакав наш специјалитет, шта више, она је у тесној вези с кризом или боље рећи с узроцима кризе у осталим државама Средње Европе. Познато је, да су на пр. Чехословачка и Аустрија биле 1921. до 1923. у истим потешкоћама, што је имало за последицу велико ограничење пословања и обуставу рада у многим подuzeћима. Онде је на име силна потражба дрвета у првим годинама после рата брзо исцрпла ратне залихе и натерала цене дрвета на врло велику висину но како унутарња вредност новчанице није увек била у складу с тим ценама, то су производни трошкови сачињавали много већи проценат бруто прихода него ли у предратно време. Ниско стање валуте погодало је извозу, и шумском трговином почео се бавити свако, тко год је хтео да се користи повољном коњуктуром, почам од великих банака па све до продавца мешовите робе. У шумска предузећа улагале су се огромне своте новца. Када је почело сређивање валуте, а нагао пораст новчанице није пратио истодобно и пораст цена на светском тржишту, и када држава, налазећи се после рата у новчаним потешкоћама, није могла да олакша ово стање наглим снижавањем разних неизравних пореза што су оте-

жавали извоз, — настао је метеж, иза којег је настало нужно диференцовање и селекција: оно што је било солидно и сазидано на здравим темељима остало је, а друго је пало жртвом кризе.

И наша је привреда после рата имала *нагао развој* те је показала такав ступањ експанзије, који данас није у складу с нашим новчаним приликама, па се и код нас опажају знаци споменутог процеса. Зло је то веће, што су неке државе већ пребродиле кризу, те се јављају као конкуренти нашем дрвету у моменту, када је криза код нас тако рећи још у првом почетку. И сад настаје питање: има ли се држава умешати у тај процес и олакшати болеснику стање или га треба препустити сама себи, да се селекција врши нормалним путем према јакости и нарави самог болесника?

Познато је да је наша шумска индустрија најјача и по броју и капиталу, да цела шумска привреда запослује огроман број мануалног и интелектуалног радништва те у нашој трговачкој биланси, као што је већ споменуто, игра врло важну улогу. Ако још к тому додамо њезину важност с гледишта државних финансија, која се очитује у њезиној порезној снази, у приходима од непосредних пореза и у буџету Министарства Шума и Рудника — онда ћемо доћи до осведочења, да интереси *економске, социјалне и финансијске природе* императивно налажу државној власти, да се озбиљно забави проблемом кризе у шумској привреди и да *енергично интервенише* штитећи тако самог болесника као и оне јавне интересе, што су у тесној вези с овом граном наше привреде.

То ћемо учинити тим прије, што су и друге државе интервенисале у овом случају, па смо у прилици, да проучимо и просудимо мере, које су онде подузимане.

Да дођемо до убеђења, које су мере потребне, морамо анализирати поједине фазе шумске продукције, истражујући колико је на њих упливисала ова криза и које су јој главне компоненте.

Циљ је сваке људске делатности, да са што мањим трошковима постигне што већи ефекат, што већи чисти добитак. Посматрајући с те тачке гледишта шумску продукцију те сврставши све факторе ове продукције видимо, да је главни фактор чистог добитка *шржна цена*. Она је у главном

изван дохвата продавца те овиси о констелацији светске пијаце, а он ју може само донекле поправљати усавршавањем прераде сортимената.

Други фактор, о којем овиси подузетнички добитак јесу *шрошкови* *продукције*. Ти су у шумској производњи *инвестициони* и *обртни капитал* и шумска такса.

Многи су од ових фактора у рукама самог продуцента, а сви су *функција новца* и *његове цене*. Цена новцу попела се до сада на непознату висину. Док се године 1920. добивао новац уз 7%, 1921. је већ каматњак 12—14%, а 1924. пење се на 24—30%.

Тој скупоћи новца узрок је несташница новца или боље рећи његова мала вредност, јер новца заправо има десет пута више у оптицају, него ли га је било пре рата на истој нашој садашњој територији.

Но и крај овога поскупљења новца и кредита послови су се још одвијали све дотле, док је утрошак на страном пијацу крај ниског течаја динара осигуравао какав такав чисти добитак. *Темељи реншабилишета у шумској индустрији и трговини уздрмани су оним моментом, када је динар нагло морасао*. И тако видимо, да се чисти добитак нагло смањује *с две стране*: с једне стране обара га поскупљење продукције услед дизања каматне стопе, а с друге стране пораст динара даје све мањи бруто приход.

Концем године 1922. котира динар у Цириху 5.40, године 1923. 6.50, да се у задњој четврти 1924. подигне на 7.0 а под конач године на 7.90 те почетком ове године достигне наглим скоком висину од 8.55 и 9.20 шв. фр. Ова несталност онемогућује сваку калкулацију, а висина динара тако умањује бруто приход у страној валути, да је крај таквог стања немогуће пословање све дотле, док на корист каквог таквог добитка не попусте други фактори продукције. Ту долази у првом реду питање *капиталне стоје*.

Шумска индустрија и трговина по нарави свог посла треба далеко већег капитала од других индустрија. Нарочито велике капитале потребују тако зв. *шумска предузећа*, којих имадемо највише у Босни и у Хрватској. Код њих је спојена експлоатација шума са шумском трговином и индустријом те уложени капитали оптерећују производњу каматима *најмање*

кроз *полдруг* године, које време протиче од експлоатације сировине па до уновчења прерађевине. У много повољнијој ситуацији у погледу множине капитала налазе се оне шумске индустрије, код којих је проведена *раздиоба ових послова*, те сам власник шуме врши њихово отварање и добивање дрвета, а шумска индустрија ограничује свој рад само на прераду сировина, одн. врши уновчење прерађеног материјала. Те индустрије раде с далеко мањим капиталом и улажу га у сировине на много краће време. Такве индустрије превлађују у Словенији, Горском Котару и у шумама приватног поседа.

Државе, код којих је ово раздељење послова већ одавна проведено, могле су изаћи у сусрет својој шумској индустрији и оним мерама, које су код нас, барем за сада, неприведиве. Тако је пр. Ч. С. Р. у Словачкој за време највеће кризе своје шумске индустрије узела у пуни погон све државне пилане и на њима упослила све оне раднике, што су отпуштени с приватних пилана услед редукције погона. Ову социјалну мисију могла је држава вршити и уз цену материјалног губитка, јер јој то налажу *социјални* обзир, а приватник не може тога чинити без материјалне пропасти. Тамошње шумске индустрије, *купујући већином израђене и из шуме извезене тврде*, могле су претурити кризу уз мање жртве, јер је био у ту сврху потребан *и мањи капитал и на краће време*.

Баш обзиром на ову кризу и на потребе капитала неразумљив је анимозитет наше шумске индустрије према таком начину искоришћавања шума, код којег би власник шуме преузео на себе највећи део оних послова, који условљавају велике капитале за отварање шума и који је начин недавно покренут са стране наших шумара.

Пуштајући за сада по страни ово питање долазимо до осведочења, да општи интерес захтева искоришћење потпуног капацитета наших шумских предузећа, у коју сврху су им *потребни велики капитал* за *наставак заочних инвестиција* у сврху даљнег отварања шума.

Гледе *обриног* капитала знамо, да његов главни део иде у продукционе трошкове, који су у тесној вези с општом скупом. Познато је, да упоредо с порастом динара *није*

ишао и пораст његове унутарње вредности. Тако је скупоба у години 1924. на пр. на загребачком тржишту за најнужније животне намирнице поскочила попречно за 27% и то: за месо 17.25%, за житарице 28.25%, за млеко 17%, јаја 25%, а слично је и са потребним индустријским артиклима. Зато и видимо у задње време непрестане покрете за повишицом плате тако код експлоатације као и код прераде дрвета. Јасно је да продукција не може појефтинити све дотле, док се не смање ове цене, и зато треба обратити главну пажњу на добивање инвестиционог и обртног капитала уз повољније услове, јер пад цена жив. намирница не да се провести једним декретом.

Но уз споменуте факторе што поскупљују шумску продукцију има још и других, а то су разни *изравни и неизравни порези* те *разне таксе и присијобе*, у првом реду *транспортни трошкови*, о којима ће бити детаљније говора и кад којих је фактора покушавано обарање, али без успеха.

Под притиском ових прилика разумљив је покрет наше шумске индустрије и трговине, да траже одушка код последњег фактора што долази у обзир код шум. продукције а који по свом износу знатно утиче на висину расхода. То је *шумска такса*. У задње време опајало се настојање за обарањем цена сировинама, што је дошло до изражаја код неуспеха одржаваних дражба. Само што и власник шуме, а нарочито јавноправна лица и корпорације, којима је све уздање у продаји шумског етата, не могу да попусте, изговарајући се на исто зло које тишти и шумску индустрију. То су порези, трошкови управе, чување и нега шуме — режија, што је све у тесној вези с унутарњом вредности динара и висином каматне стопе.

Након свега, што је до сада изложено, долазимо до закључка, да би се у садашњој кризи могло помоћи нашој шум. трговини и индустрији у више смерова. Та помоћ засеца само деломице у ресор Министарства Шума, а већим делом пада у сферу других ресора. Групирајући помоћну акцију могли би је сврстати у ове групе:

1. Набавка јефтинијег кредита за инвестиционе потребе и за одржање погона и експорта;

2. Смањивање неизравних пореза и пристојба што терете шумску индустрију и трговину, од којих су најважније жељезничке тарифе и царине;

3. Излажење у сусрет купцима шумских производа са стране Министарства Шума и Рудника;

4. Остале помоћи, које нису напред споменуте и засецају у разне ресоре.

Ад 1.

Из реферата, који су стигли Министарству Шума поводом конференције, нисмо могли добити нити приближну слику о висини потребних капитала дотично кредита за нашу шумску индустрију и трговину. По рачуну Зем. Савеза Индустијалаца у Загребу износи банковни кредит шумске индустрије око 1.6—1.8 милијарди динара. Зато ћемо се ограничити само на *начин набавке кредита*, како је изнесен у тим рефератима, предпостављајући да ће се на самој конференцији моћи установити и његова приближна висина.

Од кредита, које даје нашој привреди Народна Банка путем есконта и реесконта, отпада на свеукупну индустрију земље око 550—600,000.000 динара, од чега долази тек мали дио на шумску индустрију.

Услед тога осећа се потреба да шумска трговина и индустрија дође:

1) до кредита код Народне Банке, који ће бити у складу са потребним роком обрта у шумској индустрији и уз највише 7—10% камата;

2) да Народна Банка даје реесконтне кредите за туземне и иноземне римесе без захтева, да се за те римесе даје још и банковно јамство; и

3) да Народна Банка или Министарство Финансија омогући државном гаранцијом набавку потребног иностраног кредита евентуално путем издавања индустријских облигација с пријоритетним правом уз опрост пореза и такса. Овакове су кредите наше шумске индустрије већ и набављале у иноземству, али само посредством великих иностраних банковних завода, што је новац знатно поскупљавало.

Наше индустрије, нарочито оне у Словенији и у Приморју (Горском Котару), имаду специјално прилике да осете

сву тежину данашње каматне стопе према својим конкурентима у Италији, који добивају новац уз 7—8% камате.

Ад 2.

А. ТАРИФАЛНА ПОЛИТИКА

1.) Све модерне државе увеле су на својим пругама т. зв. штафл-тарифу, по којој јединичне цене падају према већој удаљености. Циљ је ових тарифа да се погодују становити правци и становита роба и у томе врши тарифална политика врло важну економску и политичку задаћу.

Код нас до душе постоји тај начин рачунања на главним државним пругама, али шумска индустрија и трговина има од тога често врло малене користи. *Највећи део шумских објеката лежи у главном покрај вициналних и приватних пруга*, за које не вреди рачунање без прекида, него се рачунање возарине увек прекида, кад год роба прелази с државне на вициналну или приватну пругу и обратно. Услед тога се непотребно и у врло великој мери поскупљује возарина те се смањује могућност конкуренције у иностранству шта више, слаби се могућност конкуренције са страним дрветом и у самој држави. Најбољи пример за то је Војводина, у коју се баш ради овог узрока увози велика количина дрвета из Румунске и Чехословачке. Тако је н. пр. увезено године 1922. шум. производа под ст. тар. 91.—102. за 81,559.767 дин., године 1923. шум. производа под ст. тар. 91.—102. за 75,204.512 дин. У последњој суми је увезено само огрева из Румуније за 29.5 мил. дин. а дрвета у облом из Чехословачке за 16.7 мил. дин. Увоз дрвета истих тар. ставова првих 9 месеци 1924 износи 50.5 мил. дин. Ако прем су ове бројке доста незнатне према нашем извозу то су ипак доста велике, да ослабе трговачку билансу, а да и не спомињемо остале економске и социјалне штете које настају одатле, што наша подuzeћа услед ових прилика смањују или чак и обустављају свој погон.

Најлепши пример за овај случај показује Славонија, где подuzeћа, што леже уз вициналне пруге, плаћају скупљу возарину, него ли она подuzeћа из Словеније, која су готово за половицу даље али леже уз државне пруге. Тако н. пр. шумско предузеће у Сирачу (крај Пакраца) када експортира у Војводину, (н. пр. Бечкерек). плаћа за огревно дрво по једном вагону

1430 динара, јер прелази преко више вициналних пруга, дочим би на изравној тарифи плаћало само 660 динара. Исто предузеће плаћа код експорта у Италију по једном вагону резаног дрвета 2840 динара, дочим би код изравне тарифе плаћало 1860 динара. Исто је и с осталим артиклима као и с извозом у друге земље на пр. Мађарску, Аустрију, Швајцарску и т. д. Слични су случајеви и за Босну, где се овим начином поскупљује возарина за округло 200 динара по вагону код два прекида. Ово су само појединачни случајеви из великог броја оних случајева, који су били предметом опетованих жалба наших индустријалаца на Министарство Саобраћаја, у којима се је опетовано упозоравало на даљну немогућност експорта ради оваквих прилика.

Друге државе, које су биле у сличном положају, решиле су то питање у корист своје индустрије, Тако је н. пр. Аустрија увела, да се за сваки прелаз на другу железничку пругу урачуна по 10 км. више као рекомпензација за смањени приход. Италија је за Јужне Железнице одредила, да се удаљености тих пруга имаду збројити с удаљеностима државних пруга и да се тарифа рачуна по овом зброју. На сличан начин решава то питање и Чехословачка, која кани за ублажење евент. умањеног прихода увести прирез од 2% на досадашњу тарифу.

Услед тога је скрајње време, да се и код нас ово питање реши на сличан начин ако нећемо да нам оно и даље сапиње способност наше конкуренције и извоза.

2.) У сврху олакшања извозне трговине предлаже се *систем експортних тарифа* за извоз дрвета и свих дрвних производа преко наших јадранских пруга као и за извоз у остале земље као што је Мађарска, Грчка, Аустрија и др. које ће бити барем за 30% ниже од садашњих.

3.) Исто тако тражи се за помагање извоза уваћање рефакција за мање вредне продукте и за врло удаљене пилане као и реекспедиција с директним тарифама. Ово је последње нарочито важно за оне твртке, које имаду концентрациска складишта на нашој територији.

4.) Надаље је потребно увести *декласификацију* за оне шумске производе који не могу да подносе данашњу возарину. То вреди у првом реду за *тпруйце*, који се шаљу ради

прераде на домаћу пилану те не подносе данашњу возарину по тарифи Б. За њих је опетовано тражена тарифа С, како је то већ било једном дозвољено.

Исту би погодност требало дати свима оним продук-тима, који *шешко изрђжавају* страну конкуренцију, као што је танин и продукти сухе дестилације, или где је још *инду-стрија млада и неразвијена* као што је н. пр. индустрија дрвених кућа, амбалаже, те коначно код превоза дрвеног угљена.

5.) Пожељено би било преудесити возаринско кредити-рање за дрво покрићем у државним папирима место у го-товом новцу.

6.) Осим ових износе се још и друге разне погодности дотично предлаже се уклањање разних запрека, које ометају извоз. Ту је н. пр. потреба добаве специјалних вагона на рачун репарација, којих нема уопће или нема у довољној мери, а то су вагони за ускотрачне железнице нарочито у Босни, где се опажа велика оскудица на вагонима, допиони за дуго дрво, надаље се спомиње бржа *поправка оштећених вагона* и т. д. — што се све спомиње у појединим представкама.

Све те мере много би помогле и ми ћемо морати што прије приступити њиховој provedби већ и с тога разлога, што државе наши конкуренти, дају сличне погодности својој шумској индустрији и тако онемогућују нашу конкуренцију. Спомињемо само аустријску *јадранску тарифу* по којој се н. пр. из Mürzzuschlaga у Трст плаћа 745 цент. за резано дрво по 100 кгр, док се н. пр. за наше из Марибора плаћа 930 цент.

Б. ЦАРИНСКА ПОЛИТИКА.

Производи шумарства оптерећени су *извозном царином* само у овим случајевима:

обло дрво лишћара с 10 динара по 100 кгр.

„ „ четинара 30 „ „ „ „

храстови жељ. прагови и

специјална храст. грађа 15 „ „ „ „

Сасвим је исправно и у складу с начелом помагања домаће индустрије, да се царинама отежава извоз облог дрвета. Нарочито то вреди за храстовину што расте у крајевима с веома развитом индустријом, која може задовољити све потребе иноземства у погледу прераде дрвета.

Има ипак кројева у нашој држави, који држе да ради њихових прилика треба у овом случају направити неку изнимку. Тако коморски уред Сењ — Загребачке Трговачке и Обртничке Коморе предлаже, да се у извозној тарифи у точ. 1. б. тариф. броја 19. додаде изнимна клаузула овог садржаја: „Да се само из шума са територија коморског уреда у Сењу, дакле из Личко-Крбавске Жупаније дозвољава извоз необрађеног дрвета у облицама од четинара свију врста без обзира на средњи пречник, а у највишој количини од годишњих 15.000 м³. из лука Сењ, Св. Јурај, Стиница и Карлобаг.“

Тај предлог образлаже се тиме, што је тај крај изразито пасиван те је увек имао разних бенефиција н. пр. код увоза нужног контингента житарица, код набавке соли и слично па би му требало и у овом погледу олакшати могућност зараде. Стопу од 30 динара извозне царине од 100 кгр. ово дрво не поднаша, те многи трговци радије пуштају да им у недостатку индустрије дрво гњије и пропада.

Сличан је случај и са Трговачком Обртничком Комором у Дубровнику, која ову погодност тражи за становити комплекс шуме Српске Банке Д. Д. у Загребу одио дрва у Грузију. Ту се ради о 7.000 м³. борове шуме (*Pinus maritima*) која имаде тако малену вредност, да би извозна царина од 30 динара = (200 динара по м³.) била већа од саме тржне цене у иностранству. Пошто у близини нема пилана, морало би се дрво превозити на босанске пилане, у којем би случају подвоз наводно био већи од вредности дрвета.

Иначе се приговара извозној царини на железничке прагове, дотично *специјалне робе*, да с једне стране кочи извоз прагова, а редовито доводи до разних несугласница између експортера и царинских органа, који обичну храстову грађу често декларишу као специјалну храстову грађу.

Надаље оптерећује извозне трошкове у данашње време *широшак извозног царинења*, који износи 100—200 динара и више по вагону.

Шумска индустрија се надаље тужи на одредбу, по којој се има вршити осигурање валуте пригодом извоза производа шумске индустрије. Наводи се, да је набавка исправа за осигурање валуте путем овлашћених банака скопчана са знатним

трошковима. Осим тога да ово осигурање крај данашње висине динара нема практичне вредности, будући да извозници немају никаква интереса, да добивену девизу не уновче, шта више, крај данашњих новчаних прилика настоје у властитом интересу, да извозом добивену девизу што брже уновче. Контрола би се лако дала провести помоћу извозних декларација.

Том приликом мора се споменути нарочито наш *извоз у Шпанију*, код којег иде наше дрво преко Италије путем посредника као талијанско дрво, јер само на тај начин добива опрост од велике таксе, која се онде убире на дрво слабе валуте.

Код *увозне* царине требало би према једногласном захтеву наше индустрије *увести прехибицивне царине* у сврху заштите домаће индустрије и производа. Те би се односиле у првом реду на *огревно дрво* на које би требало увести царину од 2 динара у злату, пошто је крај своједобне царине у години 1922., која је изнашала 1 златни динар, увезено из Румунске дрвета за огрев у вредности од 31,5 мил. динара, дакле се показала прениском.

Заштиту треба увести и од чехословачког дрвета, које нам конкурише захваљујући воденим јефтним везама по Дунаву и његовим притокама, нарочито Тиси. Успешно нам конкурише аустријска и румунска индустрија полуфабриката и израда од дрвета, а увози се и доста танина и осталих једињења за штављење коже, у првом реду *целулоза*, којег је у години 1923. увезено око 13.5 мил. дин. У ту сврху требало би повисити *увозне царине* за дужице, бачве, покућство израде из дрвета, амбалажу и све оне артикле, које можемо у довољној мери и траженој квалитети произвести у домаћим индустријама.

Напосе се упозорује, да се овим питањима посвети потребна пажња код склапања *трговинских уговора*. Са стране Трг. и Обрт. Зборнице у Љубљани се упозорује на околност, да се код склапања трговинског *уговора с Италијом* није довољно *заштитила* домаћа шумска индустрија, што треба учинити код склапања трговачких уговора с Грчком, Шпанијом, Мађарском, Румунском и Чехословачком.

Ад 3.

Разматрајући интервенцију пригодном шумске кризе у осталим државама, а са стране ресорног министарства за шумарство, опажамо, да се она односи у првом реду на *погодности и олакшице код плаћања куповнине за дрво*. Ту се према даним приликама дају погодности вишеструког оброчног отплаћивања, у оправданим случајевима даје се продужење рока израде и извоза дрвета и слично.

У том је погледу и наше Министарство недавно издало *одредбу* подручним органима, да се изласи у сусрет купцима дрвета, а и у будуће ће им у сваком случају ићи у сусрет у границама постојећих закона.

Те ће погодности Министарство *препоручити и осталим власницима шума*.

Надаље би се могло заложити Министарство Шума, да шумска индустрија добије *упутем репарација* потребни материјал за своје индустријске железнице и инсталације за прераду дрвета.

У границама могућности посветиће се нарочита пажња *поправку комуникационих средстава* у крајевима где су ова запуштена, да се и на тај начин појефтини извоз дрвата из шума.

За оне индустрије, које су упућене на купњу годишњих сечина, нарочито меке робе, могла би држава *преузети на себе рушење и извоз дрвета* наравно у договору и по жељама купца, узимајући тако *на себе један дио потребног обротног капитала*.

У границама овога ресора игра велику улогу и брзина уредовања и одобравања *лицитација* за купљене сечине, у којем је погледу Министарство везано на Закон о државном рачуноводству, а нарочито његов чл. 91., који захтева три *лицитанта*. Министарство се је *ојешовано залагало*, да се овај члан као и остали, што су на путу бржем уредовању — уклони ли барем ублажи.

Што се тиче исклучних цена за продају дрвета које је питање тангирано у више реферата, мишљења смо, да је цена сваког артикла израз понуде и потражбе, те ће се цене према тим факторима аутоматски исправљати.

Министарство Шума и Рудника је иначе приправно, да и сада као и у будуће подупре све праведне захтеве шум. индустрије, који заседају у друге ресоре.

Ад. 4.

Ту долазе у обзир разна питања, покренута од неких индустријских корпорација, која питања нису била обухваћена програмом ове конференције а која би исто могла знатно утицати на ублажење кризе, када би се уклониле отеготне околности које она садржавају за шумску индустрију. Ту је *питање експлоатације шума под аграрном реформом*, питање *пореза, осигурања радника*, реорганизација и упрошћење *статистике*, нарочито за спољну трговину, креирање *специјалних стручњака* за експортну трговину шум. продуката код конзулата у важнијим трг. центрима и слично, што би могло доћи према расположивом времену и на дневни ред ове конференције, а свакако ће бити предметом пажње Министарства Шума и Рудника, које ће се залагати, да се и те препреке што прије уклоне.

Наводећи тако све препреке, што стоје на путу правилном функционисању наше шумске индустрије и трговине, те стоје изван дохвата њезиног, не можемо завршити овај реферат, а да барем не споменемо и оне факторе, *који су у рукама саме индустрије* и који би фактори били у стању такођер ублажити кризу, кад би се уважили. Ту је у првом реду питање *усавршења прераде* материјала према захтевима пијаца, *реорганизација управе* у правцу модерног пословања у економисању с временом, *штедња* у погледу инвестиција за градње, *производња оних артикала* који се данас много траже, а на жалост се увозе у већој количини и т. д.. У овом последњем погледу могли бисмо упозорити само на статистику спољне трговине за годину 1923, у којој увоз свих шумских продуката заузима огромну своту од 160,000.000 динара. Међу увезеним артиклима имаде и таквих, који би се крај обиља наших шума с врло мало инвестиција могли производити и у нашој држави. Спомињемо само *артијину масу*, која се у тој години увезла у висини од 14,000.000 динара. акопрем би се могла у четињавим шумама добивати на врло *примитиван и јефтин начин* путем малих поточних млинова, *какови постоје у великој мери н. п. у Словачкој, Алпама и т. д.*

Тиме смо у главним цртама исцрпли највећи дио оних тегоба, што данас притишту нашу шум. трговину и индустрију, те јој угрожују даљњи развој и напредак, шта више и сам опстанак. Износимо их с топлом жељом, да се на овој конференцији нађе солуција, која ће бити прихватљива за меродавне факторе, те ће овој уваженој грани наше привреде помоћи, да данашњу кризу сретно преброди и након тога развије своју експанзију у сваком погледу до оне снаге, која ће бити у складу с именом и традицијама ове наше привредне гране као и с капацитетом наших шума, за које је она позвана, да им створи *могућности што већег ренџабилитетна* на корист нашег народа и наше државе.

Ing. Милан Мариновић.

ЗАКОНСКА ОВЛАШЋЕЊА У ПОГЛЕДУ ИЗМЕНА И ДОПУНА У ЦАРИНСКОЈ ТАРИФИ.

Наш Закон о Општој Царинској Тарифи садржи, између осталог, три значајна законска овлашћења за Владу, која заслужују да их овде мало детаљније изложимо.

1. Чланом 18. поменутог закона Влада се овлашћује, да законске пројекте, којима се заводе нове или повећавају постојеће царине, може увести у живот одмах чим их поднесе Скупштини, дакле, много пре но што исти буду у Скупштини вотирани.

Ово је т. зв. катанац, који налазимо у свима европским државама. Његово постојање правда се чисто фискалним разлозима: — јер би, тврди се, у недостатку овакве законске одредбе увозници избегли, бар привремено, оне пореске терете које им је законодавац хтео наметнути.

Аргументација је од прилике овака. Кад се пројекат о изменама и допунама у царинској тарифи поднесе Парламенту, он постаје ноторан за све, па и за трговце-увознике, — и ови ће, да би избегли плаћање пројектованих царинских повећања, у међувремену, од поднашања пројекта па до његова вотирања у Парламенту и увођења у живот, увести велике количине робе уз плаћање дотле важећих нижих царина.

Са ових разлога ова одредба налази се, казали смо, у законима свих европских држава; али, и поред те опште примене, она има против себе јаку опозицију, нарочито у Француској. Аргументи које опозиција наводи против ње нису за потцењивање, и стога ћемо их овде укратко изнети.

Опозиција наводи, и то је сасвим тачно, да се овим путем вређа једно од најстаријих и најважнијих права Народног Представништва, на име, његово право да одобрава нове и повећава постојеће порезе, које је право, у свима уставним државама, одузето од извршне и предато законодавној власти.

Што се тиче оног аргумента, који се наводи у прилог ове узурпације власти: као да би увозници изиграли царинско оптерећење, — опозиција, опет са пуно права, наглашује, да овде не може бити говора о неком изигравању царинских терета, јер се царинска тарифа која се налази у стадијуму пројекта, не може сматрати као таква све дотле, док не постане законом. Према томе, увозник који искоришћује онај интервал од поднашења пројекта до његовог озаконења не чини у самој ствари ништа друго, до једну сасвим допуштену употребу од својих законских права.

Сматрали смо за потребно да укажемо на постојање ове опозиције и на њене аргументе, колико да се зна да ово законско овлашћење није акцептирано без протеста.

2. Финансијски закон за 1924/25 годину изменио је, у чл. 218. члан 18. закона о општој царинској тарифи, те законодавно овлашћење, о коме смо мало час говорили, гласи сада овако:

„Влада се овлашћује да може у случају хитне и неодложне потребе, ако су у питању важни државни, привредни и трговински интереси земље, завести, повећати, смањити, или укинути увозне царине на поједине предмете но с тим, да решење о томе накнадно поднесе Народној Скупштини на одобрење, ако је Нар. Скупштина на окупу, у року од 15 дана, ако није на окупу, у почетку сазива у року од 15 дана“.

Ако упоредимо ову одредбу са оном из чл. 18 на чије је место она дошла, долазимо до сазнања, да између њих постоје две осетне разлике, које, по нашем мишљењу, не би дозвољавале, да се чланом 218 замени стари чл. 18.

Разлике се састоје у следећем:

а) Одредба из чл. 18 имала је много *шири обим*, јер дозвољава *и делимичну и интегралну* измену царинске тарифе, и *то увек*, кад се законски пројекат поднесе скупштини. Код чл. 218 то није случај: Влада може завести, повећати..... увозне царине *само на поједине предмете*, и то не увек, већ само за случај хитне потребе, кад су у питању важни земаљски интереси.

б) С друге стране пак законско овлашћење из чл. 218 *веће је* од онога из чл. 18. Измене царинских ставова по чл. 18 изазивају само привремено свој ефекат, — јер доцније кад скупштина буде вотирала законски пројекат, нова царинска тарифа важиће са ретроактивним дејством: пошто се увозницима има повратити сва раније више наплаћена царина у свима случајевима, где скупштина буде такве предлоге одбацила, или буде одобрила царине мање од оних које је Влада предложила.

Члан 218 нема о томе ни помена. Царине које је Влада завела одн. повећала имају дефинитивно дејство, и када скупштина буде доцније то питање узела у рад, она ће донети нов закон, који ће заменити владино решење, али без ретроактивног дејства.

С обзиром на ове две разлике учињена је, по нашем мишљењу груба погрешка, што је чл. 18 замењен чланом 218, у место тога морао је цео стари чл. 18 остати у снази, а законско овлашћење из чл. 218 имало је доћи — ако се сматрало да је и то потребно — као један засебан члан, који регулише једно ново питање и задовољава једну нову потребу, која може личити на ону прву, али која се од ње врло много разликује.

Изложили смо на име да је законско овлашћење из чл. 18. дошло из чисто *фискалних разлога*: Влада жели да спречи евентуално изигравање, управо избегавање царинског оптерећења у међувремену од подношења пројекта скупштини па до његова увођења у живот.

Законско овлашћење из чл. 218 може имати сасвим други циљ. Истина је, да Министар Финансија, износећи пред Скупштину финансијски закон, није дао по овом члану никаквих обавештења; али је и без тих обавештења јасно, да је спо-

менуто законско овлашћење дошло само из *економских и политичких разлога*.

Да ово мало објаснимо. Код онога који је дао редакцију чл. 218 постојало је уверење, да сада важећа царинска тарифа не даје довољну заштиту појединим привредним грамама, те да оне могу, услед недовољне заштите, сваког момента доћи у безизлазну ситуацију; и стога је потребно створити могућност, да се таква опасност отклони. При политички нормалним приликама чл. 18 даје гаранцију и за такав случај: — сазваће се скупштина, поднеће јој се пројекат, па ће се одмах увеста у живот. Али за нередовне политичке прилике, на пр. за случај конфликта између Владе и Скупштине, ако би Влада желела да распусти Скупштину или да влада и без Скупштине, — чл. 18 није довољан: — за тај случај морало је доћи једно ново законско овлашћење, које даје Влади право да мења постојеће царине.

Оставимо на страну, да ли су наше прилике такве, да је Влада морала тражити законска овлашћења и ове врсте; једно је ван дискусије, да је ово законско овлашћење сасвим друкчије — и по циљу и по садржини — од оног првог што значи, да овде није требала да дође замена једне одредбе другом, већ само једно законско овлашћење поред другог.

3. По чл. 2. Закона, царина се плаћа у злату или у свакој другој законској монети, а уз доплату ажије, коју одређује Министар Финансија.

И ову одредбу наћићемо у законима свих држава, али док је она свуда неспорна, ми смо успели да и овде створимо једно спорно питање, које још није решено.

Спор се састоје у тумачењу речи „одређује“. Шта има да значи кад се каже, да ажију одређује Министар Финансија? Има ли Министар Финансија одрешене руке, да одреди ажију колику хоће, или је он у том погледу везан, и чиме?

Нагласили смо, да се ова одредба налази у свима државама, и да је она свуда неспорна; сада да додамо, да је она збиља такве природе, да се, строго узев, не би ни могао покренути горњи спор.

Кад се каже, да Министар Финансија има да одреди ажију, то има значити само толико: да Министар Финансија има, с времена на време, т. ј. према тржишним приликама,

да израчуна и констатује висину ажије на берзи, и да на основу тога изда распис својим органима, колика се ажија има наплаћивати.

Овако је тумачење горња одредба добила у свима државама, из простог разлога, што би свако друго тумачење престављало грубу повреду уставних права Народног Представништва.

Претпоставимо, примера ради, да се реч „одређује“ протумачи у томе смислу, да Министар Финансија може, потпуно независно од берзанског нотирања, одредити висину ажије потпуно по својој вољи.

Какве би последице одавде наступиле? Овако поступајући, Министар Финансија присвојио би себи право, да сâм — и без парламента и без својих колега — одређује висину царинских стопа одн. мења царинске стопе које је парламент утврдио.

Да ово објаснимо на једном примеру. Ажија на злато према папирном новцу износи данас око 1300‰, што значи да се на једну врсту робе, која плаћа, примера ради, 10 дин. од 100 кграма има наплатити на име царине 10 дин. у злату или 130 дин. у папирном новцу. Ако би Министар Финансија присвојио себи право да одређује својеволно висину ажије, он би могао „утврдити“ ажију на рецимо 3000‰, и у горњем примеру наплатити на име царине 300 дин. за 100 кграма — а то значи ни мање ни више до повећање царинске стопе са више од 100‰. Обрнут би случај био, кад би Министар Финансија „утврдио“ ажију на рецимо 400‰: у овом случају царина би изнела свега 40 дин., т. ј. била би смањена за 300‰.

С обзиром на овакве последице, та одредба у свима државама добила је тумачење које смо мало час изнели; само је код нас такво тумачење оспорено, бар у пракси, и признато право Министру Финансија, да независно од берзанског нотирања, одређује висину ажије по свом нахођењу.

Интересантно је нагласити, да је чланом 174. фин. закона за 1920|21 годину било прописано: да се висина ажије одн. курс папирног динара има одређивати према курсу долара на београдској и загребачкој берзи. Ова је одредба дошла, као што је лако разумети, због тога, што се златом није трговало

на берзи, те је, у место њега, узета валута, која је и тада, као што је случај и сада, паритетна са златом.

Цитирана одредба из финансијског закона озакоњена је уредбом од 6 јула 1921 године, према томе данас ово питање не би смело више остати спорно.

М. Т.

Да ли је и уколико у важности закон о сеоским дућанима у Србији?

Законом о сеоским дућанима од 25. октобра 1870. год. са изменама и допунама од 20. фебруара 1891. г. у Србији је озакоњен за трговачке радње на селу један специјалан режим. Његове две битне карактеристике су: ограниченост у погледу села у којима могу трговачке радње постојати, и ограниченост у погледу артикла који се у њима смеју продавати.

Наиме, трговачке радње на селу т. зв. сеоски дућани, у смислу тога закона могу постојати једино у општинама које су удаљене од најближе вароши или варошице најмање „на четир сата растојања“ (чл. 2.). У њима се пак смеју продавати „само они еспапи и производи, који су месним и околним житељима од преке потребе, а то су:“ (чл. 4. а), и онда настаје поименично набрајање тих артикала, међу којима заузимају главно место извесни бакалски артикли, али ни приближно сви, затим грнчарија, ужарија и још неке друге ситнице.

Настаје питање: да ли је овај закон остао у важности и после ступања на снагу Закона о радњама од 29. јуна 1910. г., пошто чл. 1. Закона о радњама изрично прописује: „Под овај закон потпадају радње индустријске, занатске и трговачке било да се налазе у варошима, варошицама или у селима“, а последњи члан 164. завршује: „Овај закон ступа у живот 1. јула 1911. г. а тада престају важити: Уредба о еснафима као и сви остали закони и за-

конски прописи који би били прошивни овоме закону.“ Да ли је Закон о сеоским дућанима или да ли су поједини његови прописи противни Закону о радњама?

Узевши Закон о сеоским дућанима као целину, његова битна карактеристика су, као што напред споменусмо, она два ограничења. Међутим Закон о радњама сав је прожет духом слободне трговине, слободне у сваком погледу, како у погледу места у којима могу постојати трговачке радње, тако и у погледу предмета којима се могу бавити. Он дакле претставља сушту противност Закону о сеоским дућанима.

Ипак може се поставити питање: није ли наш законодавац мислио, да се сва та слобода у трговини односи само на трговину у варошима и варошицама, а не и на ону у селима? Да мало изближе размотримо како се односе прописи Закона о радњама према она два ограничења у Закону о сеоским дућанима.

Прво, оно ограничење у погледу „четири сата растојања“. За вароши и варошице Закон о радњама није прописао у томе погледу никакво ограничење т. ј. трговачке радње, наравно, смеју да постоје у свима варошима и варошицама. То додуше није нигде изрично наглашено, али се само по себи разуме. Настаје онда питање: зашто се тај исти принцип, који је додуше прећутно али тек установљен за вароши и варошице, не би односио и на села, када се у чл. 1 Закона о радњама, као што споменусмо, изрично вели, да се тај Закон односи и на трговачке радње у селима? Затим чл. 8. алинеја прва прописује: „Власник радње може у месту свога становања или ван њега имати више радионица или продавница и по вољи их премештати.“ Шта значи ова последња одредба: „и по вољи их премештати“? Па чл. 30. који гласи: „Радње трговачке и занатске могу се подизати у варошима и варошицама само у варошком реону, а у селима општински суд са одбором одредиће такође нарочити реон, у коме се оне могу подизати“. Нигде, ниједном речју да се наговести специјалан режим трговине на селу.

Најпосле, како да се иначе разуме чл. 23. последња алинеја, који гласи: „Трговачки агенти са стране, који желе примати поручбине од оних који немају протоколисаних фирми, морају такође имати протоколисану фирму“. Зар је

могуће и помислити, да је наш законодавац хтео да дозволи страним агентима да несметано продају *по свима* нашим селима робу својих страних фирми (јер за њих не постоји никакво ограничење ни у Закону о сеоским дућанима) а нашим трговцима, нашим грађанима то да забрани?

Са оним другим ограничењем Закона о сеоским дућанима пак, ограничењем у погледу артикала који се на селу смеју продавати ствар је, по нашем мишљењу, потпуно јасна. У томе погледу постоји један пропис у Закону о радњама који је категоричан и прецизан. Чл. 23. алинеја прва гласи: „Сваки трговац може слободно држати и продавати све артикле како домаће тако и стране производње“. Док у погледу онога првога ограничења не постоји, као што рекосмо, у Закону о радњама ниједан изричан пропис, ово друго ограничење се ни у ком случају не може довести у склад са овим чл. 23. Јер „сваки трговац“ значи и сваки трговац на селу. Овом законском одредбом, према томе, неоспорно престаје важити ограничење Закона о сеоским дућанима у погледу артикала који се смеју у сеоским дућанима продавати или, другим речима, сеоских дућана нестаје и место њих у селима могу постојати све трговачке бранше исто као и у варошима и варошицама сем старинарских радња, које у смислу чл. 26. Закона о радњама могу постојати једино у варошима, и сем неких специјалних радња предвиђених чл. 22. истога закона, за које се могу прописати нарочити услови, уколико нису већ и прописани (кафане, механе, апотеке, дрогерије и т. д.). Најпосле цитирана последња алинеја чл. 23. и овде је у прилог овом нашем становишту.

Према свему напред реченоме, наше је мишљење да је Закон о сеоским дућанима престао да важи ступањем на снагу Закона о радњама т. ј. 1. јула 1911. год. У сваком случају пак његово ограничење у погледу артикала који се смеју продавати у трговачким радњама на селу укинато је чланом. 23. алинеја прва Закона о радњама. Ius.

ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА РАДНИКУ У НЕСРЕЋНИМ СЛУЧАЈЕВИМА

Одговорност послодавца раднику за повреде при *несрећним случајевима* је продукт новијег доба. Модерна законодавства су стала на гледишта, кад то питање регулишу као питање осигурања радника, да послодавац има да поднесе сâм целокупно осигурање радника у таквим ситуацијама за разлику од осигурања друге врсте. Основ за ово лежи у томе, што такво решење захтева начело одговорности за ризик, које је пре свега у модерно право продрло ту, а доцније се проширило и на друге ситуације.

У почетку ово питање се хтело да схвати искључиво као питање заштите радника, о којој има да се држава стара, и узело се да држава сама треба да даје у несрећним случајевима радницима извесну помоћ или накнаду.¹⁾ Али одмах се увидело да је логичније да одговара сâм послодавац, пошто је он заинтересован непосредно и више него држава која пре свега има да регулише односе међу појединцима. Ако друштво одн. држава треба да даје накнаду штете, она то треба зато само, што ће на тај начин извршити једнаку и правичну поделу ризика или штета међу појединцима. Али, како би у том случају држава имала да свали терете ове врсте на оне који могу да их поднесу, а не на све грађане, (т. ј. како је то правичније и можда једино правилно), онда је боље да их свали на оне који су директно заинтересовани предузећем, у коме се десио један несрећан случај, на саме послодавце²⁾ На име

¹⁾ Такво гледиште је заступао Лабанд *Le droit public de l' Empire Allemand*, t. IV, traduit français de C. Gandillon et Jadoi. Paris 1903, ct. 35-38. Такође Ото Мајер (Oto Mayer, *das preussische Verwaltungsrecht*, I, ct. 370).

²⁾ Лабанд, *op. cit.* loc. „Сам послодавац има дужности само преко Царства или држава, које немају никакве везе са приватним правом већ врше једну јавну административну функцију... То је јавни терет везан за експлоатацију индустрије „потчињене осигурању“ на начин пореза или јавне контрибуције.“ Рејмон Салеј (Raymond Saleilles) пак ту дужност власника обележава као законску (без сумње што се тиче немачког права). „Ми схватамо још мање да се обавеза која проистиче отуда сматра као уговорна обавеза, пошто је закон тај који је намеће, ни чак као обавезу деликатну, пошто је основана, не на презумцији погрешке већ на дужности осигурања. Ми сматрамо да јој тиме дајемо њен прави карактер законске обавезе; и тада ће закону припасти да утврди услове и случајеве примене.“ (*Etude sur la théorie générale de l' obligation d' après le premier projet de Code civil pour l' Empire Allemand*, troisième édition, Paris, 1914, ct. 156).

подела терета може се вршити на један апстрактан начин тако да се неће правити разлика између појединаца без обзира на конкретне ситуације, али она се може вршити и с обзиром на конкретне ситуације. И овај други начин је целисходнији и правичнији; јер, пре но што се узме једно апстрактно мерило, потребно је да се претходно утврди да можда није право да извесни појединци, према својој ситуацији, треба да подносе терете. Али, кад се једном дође до тога и утврди јавна дужност једног послодавца, онда се не види зашто се не би потражио и један доказ директно на основу правног односа послодавца и радника, у место да се у дужности послодавца гледа јавноправна дужност, истина заснована такође и с обзиром на конкретне односе послодавца и радника, да се гледа једна дужност директно заснована на томе односу. У томе циљу може да послужи начело одговорности за ризик. По овом начелу одговорност се ставља на терет послодавца, пошто он вуче главну корист од предузећа, одн. пошто предузеће функционише у његову корист. Истина, радник такође добија, али оно што добија то није ништа према ономе што добија послодавац материално (економски). Али, на страну то, радник је у ствари у опасности да изгуби живот или буде осакаћен и да према томе изгуби више него капиталиста који може (по правилу) да изгуби своје имање или да буде оштећен у опште. И онда, кад се фактички деси један несрећан случај, имамо такву ситуацију да је један дао свој живот или део свога тела а други своје имање или само капитал и то, нормално, само делимично. У таквој ситуацији има да се ствар реши у корист првога, радника, тако да послодавац има дужности да раднику да извесну накнаду штете. То наравно претпоставља да се вредност човека или бар опстанак његов стави изнад богатства.

Разуме се, оваква одговорност има граница у кривици радника: ако је радник крив, онда послодавац не може бити одговоран. Практично, овакво решење ће се извести у већој или мањој мери према томе, да ли ће се доказивање кривице радника ставити на терет послодавца или самог радника. Против тога да послодавац има да доказује кривицу радника наводи се да је то неправично, јер се може с обзиром на тешкоће доказивања, десити да послодавац одговара и онда кад је

радник крив. Али ми мислило да би било неправичније, да радник одговара и онда, кад он није крив. Цела ствар је хоће ли се примити одговорност за ризик. Кад се она једном прими онда је овакав систем доказивања правичнији и тиме такођ: и логичнији.

Законодавство је у том смислу и решило ово питање. Значајан је француски закон од 9. априла 1898. Али и пре овога закона судови су утврдили ову одговорност у смислу начела одговорности за ризик. У почетку судови су одбијали, и поред критика, да дају радницима накнаду штете примењујући стриктно чл. 1382. Code civil. Доцније траже од послодавца да предузме све потребне мере предохране у погледу машинерије, заснивајући то на самом закону; али због тога што је радник имао да доказује кривицу власника не добија се практично ништа. И тек пресуда цивилног одељења Касационог Суда од 16. јуна 1896. утврђује начело ризика, т. зв. професионалног ризика, и пре закона.¹⁾

Код нас је ово питање у смислу овога начела регулисао тек Закон о осигурању радника од 30. маја 1922. По §-у 35 приноси за осигурање радника у несрећним случајевима падају искључиво на терет послодавца и није допуштено, да се на име ових приноса ма шта задржи од зараде радника или да се другим начином превали на радника у целини или делимично. Осигурање пак има за циљ да накнади целокупну штету која је настала због телесне повреде или смрти проузроковане несрећним случајем (§ 84 у вези са §-ом 85 истог закона). По овом закону радник добија и више него што би добио код суда по начелу ризика. Тако ће на пр. породица једног радника, који би себи повреду намерно проузроковао и од тога умро, добијати законите потпоре и ренте, разуме се, ако они сами нису то исто учинили. Закон то предвиђа изрично за телесне повреде, али без сумње тим пре се то односи и на смрт (§ 92 закона о осигурању радника од 30. маја 1922.).

✱

Ми смо споменули да су француски судови утврдили одговорност послодавца и пре самог закона. Остављајући на

¹⁾ В. на пр. Marcel Planiol, Traité élémentaire de droit civil, tome deuxième 1917, septième édition, ст. 597-603. Ту је дата историја питања и систематско излагање закона.

страну како је то баш учинила француска јуриспруденција, питање се може поставити начелно како могу судови да утврде такву одговорност, кад у грађанским законцима не постоји још начело одговорности за ризик и никакав специјалан закон о одговорности послодавца. У почетку узело се, да је радник ступио на посао у једно предузеће под једним прећутним уговором (гарантним) да ће му послодавац у несрећном случају пружити накнаду штете, одн. да му послодавац гарантује физички интегритет. Ово помаже етичка и социолошка квазиуговорна концепција којој уговор служи као једно техничко средство да изрази своју етичку и социолошку концепцију о узајамној зависности (солидарности) људи у опште. Јер таква концепција може да нађе примене пре свега у односима послодавца и радника. У ствари, међутим, ако је реч заиста о *случају*, онда се не може узети да и о њему може постојати такав уговор: то спада у област слободе. Оно, о чему може бити речи, то су „оправдани“ захтеви радника, његова „очекивања“ или „социалне претпоставке“ (разуме се, под данашњим социалним условима и правној свести). И то, као што смо показали, има извесног значаја при интерпретацији закона. Социално, међутим, тиме се постиже много, јер се тиме отвара пут новој, вишој правди и новој правној свести. Фикција, која има значаја и у другим социалним областима, има га и овде.¹⁾

Ђ. Тасић.

¹⁾ и ²⁾ В. Историски преглед код Платиола, *op. cit.* – Салеј (*op. cit.*, ст. 439) спомиње као претставнике идеје гарантног уговора или ризика на уговору, како он то каже, М. Saintelette-a и М. Sauzet-a. Овај последњи сматра да је послодавац гарантовао сигурност лица чију је услугу најмио, као што кочијаш, додаје Салеј, одговара за предмете, које преноси. О значају квазиуговорне теорије види код Буглеа (С. Bouglé, *Le solidarisme*, *chap.* III, нарочито *sect.* II). Иначе у социологији су познати привидни облици једне институције, на пр. привидни облици отмице (в. Отмице, добеглице и трагови куповине девојака у српског народа, од Др. М. В. Смиљанића, Глас српске краљевске академије LXIV, 1901, други разред 40, нарочито ст: 202, 205 и 212. У овој расправи, лепој према времену кад је изишла, пропуштено је да се ствар посматра са гледишта социалне функције коју врше привидни облици. Она, изгледа, у томе је, што се у истој, старој форми развија нова материја (садржина), као и у праву код квазиуговора у горњем случају).

¹⁾ В. неке интересантне узгредне опсервације немачког социолога Макса Вебера (Max Weber, *Rechtssoziologie* § 8, ст. 507. Ово дело чини IV Kapitel, Abteilung III, Lieferung 3 Tübingen, 1922.).

Порезивање страних трговачких путника и агената — по одредбама трговинских уговора.

У погледу на горе истакнуто питање налазимо у разним трговинским уговорима две разне, у основи неједнаке одредбе.

По једним уговорима, трговачки путници и агенти из једне уговорне стране ослобођени су од свих непосредних пореза за послове које би обавили у областима оне друге уговорнице. Тако на пр. били су, према одредбама предратног уговора, трговачки путници и агенти из Немачке ослобођени од непосредних пореза за послове закључени у области Аустро-Угарске Монархије. Обрнуто, уживали су исто ослобођење трговачки путници из Аустро-Угарске.

Супротно овоме налазимо у другим уговорима (швајцарским, шведским, норвешким, данским, руским и т. д.) одредбу, по којој су страни трговачки путници били увек порезани за послове закључене на територији дотичних држава. Тако на пр. били су немачки трговачки путници увек порезовани за послове закључене у Швајцарској.

Кад се има на уму, да свака уговорна одредба има — или бар треба да има — свој *raison d'être*, онда је и умесно и потребно запитати се: какви су то разлози могли диктовати овако неједнако решење за једно и исто питање?

Одговор на ово питање није тежак, ако се узму у по-сматрање привредне, поглавито трговачке прилике у појединим државама. Посматрање конкретних трговачких прилика у појединим државама довешће нас до следећег закључка.

Државе, чији су трговачки путници и агенти врло активни у областима других држава, тежиће увек томе, да се у трговинске уговоре унесе одредба о узајамном ослобођењу трговачких путника и агената. Оваква тежња је код њих сасвим оправдана: губитак у пореском приходу, који оне претрпе ослобађајући туђе трговачке путнике од порезе у својој земљи, увек је мањи од оне порезе, коју би њихови трговачки путници имали да плате за послове закључене у иностранству, — тако да правни реципроцитет који оне овде дају, значи у пракси чист добитак за њих.

Сасвим друкчије стоји ова ствар код држава, чији трговачки путници нису у довољној мери активни на туђим пи-

јацама. Код таквих (неактивних) држава укупна пореза коју оне буду наплатиле од страних трговачких путника биће већа од оне, коју њени трговачки путници буду платили за послове закључене у иностранству, — и с тога је сасвим разумљиво, што такве државе уносе у уговоре одредбу о узајамном пореском оптерећењу обостраних трговачких путника и агената.¹⁾

Пошто смо изложили разлоге, који говоре у прилог једне или друге солуције, умесно је да се запитамо: какво би решење било најцелисходније за наше конкретне прилике?

Познаваоци наших трговачких веза и односа са иностранством, неће бити у недоумици, да даду брз и тачан одговор на горње питање.

Кад бисмо ми водили статистику о броју наших трговачких путника који закључују послове у иностранству, и о броју страних трговачких путника који закључују послове код нас, дошли бисмо несумњиво до сазнања: да је број ових последњих несравњено већи од броја оних првих. Добри познаваоци наших трговачких веза са Аустријом тврде, да на 100 аустријских трговачких путника код нас, број наших трговачких путника у Аустрији неће бити већи од 7—10.

При оваком стању, јасно је, да нашим интересима боље одговара она друга солуција, т. ј. узајамно пореско оптерећење обостраних трговачких путника и агената: укупан износ порезе, који ћемо по том основу наплатити, биће знатно већи од оне, коју ће наши трговачки путници платити за послове закључене у иностранству.

Но поред овог државно-фискалног разлога, постоји још један разлог који говори у истом смислу, на име, да се избегне фаворизирање страних трговачких агената према оним домаћим који раде на унутрашњој пијаци, а које би се морало јавити као неминовна последица при узајамном пореском ослобођењу.

Објашњење је врло просто.

¹⁾ Да напоменемо да је ово питање често пута било регулисано не у трговинским уговорима, већ у уговорима о т. зв. дуплом порезивању.

Ово је, сумње нема, целисходнија пракса, јер се при оваком поступку узима цело питање о порезивању странаца, те је лакше дати солуцију која је подједнако корисна за обе уговорне стране.

Наши трговачки путници и агенти, који раде на домаћој пијаци, увек су оптерећени порезом за свој рад, било да плаћају порез као самостални трговци (агенти) било као намештеница у радњи (трговачки путници). Ако би, дакле, страни трговачки путници и агенти били ослобођени од порезе за послове закључене код нас, они би, самим тим, били у повољнијем положају. Додаћемо одмах, да се ово фаворизирање страних трговачких путника и агената, путем пореског преваљивања, распростире и на наше трговце и индустријалце, т. ј. и они долазе, услед овог пореског ослобођења, у неповољнији положај — и то на нашој властитој пијаци — према трговцима и индустријалцима из иностранства.

Једва је и потребно нагласити, да се не може наћи ниједан оправдан разлог, који би нас могао одлучити, да фаворизирамо стране привреднике према нашим домаћим, на против свака мудра привредна политика имаће овом супротне тежње.

Друго је питање, на коме се морамо задржати са неколико речи: на који се начин врши порезивање страних трговачких путника и агената?

Било би, сумње нема, најправилније, кад би се за основу порезивања узела зарада, коју та лица вуку из свога рада на нашој територији, а као мерило за висину те зараде могли би се узети број и вредност послова закључених на нашој територији.

Али из многих и многих пореско-техничких разлога овај начин порезивања није подесан, те је, у место тога, у свима државама заведено порезивање у форми таксе при визирању легитимационе карте, т. ј. кад стран трговачки путник визирира код нас своју легитимациону карту, онда пореска власт наплаћује од њега таксу за ту визу, а величина исте одређује се: према *времени* које ће он код нас провести, и према *броју фирми које засиуја*¹⁾. Тако на пр. плаћали су, пре рата, страни трговачки путници и агенти у Шведској на име таксе за издавање трговачког пасоша 100 круна месечно, уз додатак од по 50 круна за сваку нову фирму коју агент заступа.

М. Т.

¹⁾ Често је место визе долазило издавање домаћег трговачког пасоша, па се наплаћивала такса за издавање истог.

Наша железничка политика

У среду 24. децембра 1924. била је последња седница нашег Друштва у прошлој години, на којој је завршена дискусија о железничкој политици, специјално о Јадранској Железници. Као што је познато, ово је питање покренуто још првим предавањем г. Кирила Савића од 23. октобра, па се онда настављало на неколико седница, пуна два месеца.

Државни саветник г. д-р Сарделић добио је први реч да одговори на извесне замерке, учињене од стране инж. Васковића. Г. Сарделић остаје при томе, да Пивска пруга има то преимућство што је успон много мањи (750 метара највеће пењање) докле код Лимске достиже висину од 1040 метара, па се после спушта у долину ка мору.

По мишљењу г. Сарделића много је лакше и природније Србијанску железничку мрежу везати са Јадранском пругом преко Сталаћа—Ужице—Вардиште, него преко Скопља—Митровице, евентуално Рашке. У првом случају веза је краћа (нарочито за Тимочку долину) и већ постоји уска пруга директно од Зајечара, преко Параћина на Сталаћ. Сем тога, ова друга веза коју предлаже г. Васковић има да савлада велике теренске тешкоће: из Ниша, уз Топлицу, преко Косова Андрејевице и Чакора има неколико пута да се пење на висину до 1000 метара и да се спушта. Тунел испод Чакора био би дуг 8 километара. Најзад, не треба губити из вида, да би веза уз Дрину и Пиву довела у непосредни саобраћај са морем житницу Југославије (Војводина, Срем, Мачва) у пространству од 90—100.000 квадр. километара.

За тим је узео реч г. инж. Васковић поглавито да одговори г. д-ру Бајкићу. Али пре тога је рекао, да остаје при свом пројекту и да не може усвојити примедбе г. Сарделића, јер се техничке тешкоће морају савладати пошто-пото, кад се има пред очима главни циљ, који се хоће да постигне.

Остаје при томе, да би пруга допринела много пацификацији тих крајева, као и олакшању исхране. Не слаже се са г. Бајкићем у погледу Солуна и ту опширно разлаже о правној природи међународних конвенција и уговора. Подвоз од Скопља до Ђевђелије трипут је јевтинији него од Ђевђелије до Солуна (0,7 према 2 дин. по тони и километру.)

Г. Васковић је чак покушао да докаже, да није тачно оно, што је изнео г. Бајкић, како наш извоз највећим делом иде на северозапад. При томе узима у обзир само Аустрију, Чехословачку и Немачку, а све друге земље упућује на Ја-

дран. Такав рачун, међутим, није тачан. Према трговинској статистици, извоз се кретао овако:

	1921.	1922.	1923.
	%	(у процентима)	%
Аустрија	35,9	23	28,9
Италија	23,4	28,1	28,7
Чехословачка	4,1	8,1	7,8
Швајцарска	6,9	7,6	6,4
Грчка	5,2	4,7	5,7
Мађарска	1,2	5,2	4,8
Француска	1,7	5,9	4,3
Немачка	16,1	8,4	4,2
Енглеска	0,7	1,9	2,1

Ако узмемо само последњу (1923.) годину у обзир, онда је у централну Европу — Аустрија, Чехословачка, Швајцарска, Мађарска и Немачка — отишло 52,1% нашег извоза, дакле више од половине. Г. Васковић не познаје добро прилике нашег извоза кад мисли, да би извоз у Италију ишао морем. Најглавнији артикли које купује Италија (дрво и стока) иду железницом, јер се највише извозе из Хрватске и Словеније које имају и сада везу са Јадраном, али је у овом циљу не употребљавају. Из његовог рачуна, међутим, отпада Италија, која учествује у нашем извозу са 28,7%. Главни купци наши су из северне Италије, а њима је много погоднија железничка веза. Морем се иде само у средњу и јужну Италију, а то је незнатан део.

Слаби су изгледи, да би један део нашег извоза у Белгију, Холандију, Француску и Енглеску ишао преко Јадрана. Г. Васковић заборавља, да је главни центар производње цереалија у Војводини и Србији. Ове две покрајине служе се воденим путем, било до Пасаве, било Доњим Дунавом за Галац—Браилу и даље морским бродовима у Европу. Наша тарифна политика није водила о томе рачуна, а можда је и боље, јер би вагонн били још јаче ангажовани.

Г. Васковић је указао на пример Ријеке пре рата, када су диференцијалне тарифе олакшавале транспорт робе до мора

Г. др. В. И. Бајкић остаје при своме мишљењу, изнетом укратко у 12 бр. „Економиста“ и исправља нека тврђења г. Васковића која долазе од погрешног разумевања самог смисла његова говора од прошле седнице.

Затим је г. Станаревић укратко исправио извесне нетачности, које је изнео г. Васковић: питање диференцијалних тарифа и дестинације нашег извоза, о чему се напред говори.

Инж. г. Милојко Требињац сматра, да је г. Васковић велики оптимиста. Треба имати у виду, да су скоро све наше

данашње пруге грађене, у своје време, као споредне. Пруга Београд—Загреб, као најглавнија, не може да савлада садашњи саобраћај и није у стању да издржи експресну брзину (50 Км. на сат). Зато мисли да треба најпре успособити садашње пруге, па онда прећи на нове инвестиције које су скупе и у прво време нерентабилне. Слаже се са мишљењем економиста да наша народна привреда не може, за сада, да издржи тај терет. Железница је, у неку руку, луксуз кад ми оскудевамо јако у најобичнијим путовима и друмовима.

Завршну реч по овим важним питањима имао је г. проф. Кирило Савић, који лепо и сâм рече, да је донекле виновник за ову дискусију, која траје два месеца. Као што је познато, прво је било предавање г. Савића, којим се почело расправљати о саобраћајној железничкој политици. Он је истакао са задовољством, да ова тесна заједница између економиста и инжењера може много да користи и једнима и другима. Разилажења у мишљењу биће ређа. Остаје при томе, да је економски значај железница пресудан за грађење и експлоатацију. Инжињери су забринуте, вели, што на главној прузи, у Морави, има жел. станица које дају 2-3 путника годишње и неколико тона робе. Ако не будемо имали жив и велики промет, железнице нам нису потребне.

С тога мисли, да од будућег саобраћаја и величине тога саобраћаја треба да зависи и будућа железничка мрежа. Ту се могу наћи заједно економисти и техничари, ако усвоје ту основу за правилно решење: које железнице, како и када треба подизати?

А.

МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС ШТЕДЊЕ У МИЛАНУ.

У 11. броју „Економиста“ (стр. 1004) ми смо укратко донели о овом конгресу. Г. д-р Фр. Павлић, директор Поштанске Штедионице у Београду, учествовао је на овом конгресу као делегат наше владе и као представник београдског Удружења Банака и био је љубазан да нам изложи своје утиске о овом конгресу.

Штедионица Ломбардских Провинција (Cassa di risparmio delle Provincie Lombarde) у Милану приредила је приликом прославе стогодишњице свог постојања међународни конгрес штедње од 26—31 октобра 1924. Сврха тог конгреса била је

„проучавање установа и организација одређених за сакупљање уштеда и унапређивање штедње, и испитивање проблема, који су с тиме у вези“. Учесници конгреса били су: „делегати влада и заступници јавних установа, штедионица и иностраних сличних завода, заложних установа, пучких банака као и савеза ових установа“. Програм тог првог међународног конгреса штедње био је:

1.) Организација и законодавство штедионица у различним земљама.

2.) Пропаганда штедње нарочито код радничке и средње класе:

а) начин пропаганде до сада употребљавани и њихови резултати:

б) начини који се могу у будуће препоручити за примену, нарочито у сврху да се што боље нагласи правно и економно обележје чистих штедионица спрам других установа којима народ поверава своје уштеде;

3.) Заштита штедње емиграната:

а) у погледу слања њихових уштеда у домовину и употребе истих;

б) у погледу употребе уштеда у страниј земљи, где емигранти бораве;

в) путем установљења међународне уложне штедне књижице.

4.) Дефиниција граница, у којима штедионице могу заменити пословање банака и вршити банковне послове а да тиме не повреде своју сврху и не умање успех.

5.) Стварање међународног органа за проучавање и за сурадњу између штедионица.

Исцрпан извештај о току тог конгреса поднео је већ Др. Миленко Марковић, тајник и делегат савеза новчаних завода у Загребу у извештају Савеза из новембра, децембра 1924. Томе би извештају хтео додати само моје личне импресије од конгреса и поуке, које могу бити од користи за организацију и унапређење штедње код нас.

Назив конгреса по мом мишљењу није био тачан, јер се на њему није расправљало толико о штедњи у опште но о штедионицама самим, стога би се заправо конгрес имао назвати „међународни конгрес штедионица“, а не „штедње“. Развој штедње добио је своје пресудно обележје у свима западним државама доношењем нарочитих закона о штедионицама, чији је задатак био, да улагаче на штедњу заштите од губитака, којима су били изложени све док је било сакупљање уштеда припуштено новчаним заводима, нарочито приватним банкарима. И све установе, које су биле створене на основу тих специјалних закона сакупиле су се на међународном конгресу штедње у Милану, да манифестују своју со-

лидарност и покажу свету, како су једино оне позвате за примање уштеда и унапређивање штедње у народу. Нарочито су талијанске штедионице искористиле лоша искуства улагача на штедњу код новчаних завода у Италији од којих су, у последње време, некоји својим стечајем проузроковали велике губитке штедицама, да докажу јавности, како могу улагачи једино код њих наћи потпуну сигурност и ликвидност својих уштеда. Депозитне банке, које су без двојбе важан фактор за сакупљање уштеда и промицање штедње нису уопште биле позвате на сарадњу у конгресу сем једино из земаља, где се услед помањкања нарочитих закона о штедионицама није могло наћи других репрезентаната штедње.

Саставу конгреса одговарају и резолуције, који је исти донео. Тако се у њима тражи, да се законским мерама задрже и ограначе назив „*штедионица, уложна књижица, уложак на штедњу*“ искључиво за штедионице основане по нарочитим штедионичким законима или на такве, које држава нарочито за то одреди. Веома нерадо и без већег интереса били су саслушани реферати заступника штедионица из земаља, где је новац неочекиваном девалвацијом изгубио скоро потпуно своју вредност. Бадава су доказивали заступници немачких а аустријских штедионица да су исте дошле потпуном девалвацијом монете у веома критичан положај, јер је исчезнуо сваки смисао за штедњу у времену, кад је новац губио од дана на дан на својој вредности. Како је народ у тим кризама тражио од својих штедионица, вршење банкарских послова, да набавком вредносних папира, страних девиза и валута и уопште вредности са сталном подлогом парализује губитак својих уштеда, проузрокован девалвацијом новца. Поучан је био извештај истих делегата, како су штедионице све више и више биле проморане улазити у чисто банкарске послове, јер су баш штедионице већим делом ограничене територијално на мала подручја и стога позване, да раде на унапређивању и усавршавању економскога и привредног поредка истих тиме, да задовоље све њихове кредитне и банкарске потребе; иначе штедионице дају маха установљању филијала великих новчаних завода, који нису везани законским прописима у погледу свог круга рада и тиме губе своју клиентелу. У том су правцу нарочито аустријске штедионице успеле да постигну измене њиховог регулатива и само тако су биле у стању, да све до последње преболе новчану кризу и осигурају свој даљни опстанак. Ти реферати у неколико су уважени трећом тачком прве резолуције наиме: „Нека се штедионицама даде што већа слобода у погледу разборитог располагања и употребе примљених уштеда, с тим ограничењем, да је начин пласирања уштеда предвиђен и дозвољен по статутима или законом“. Исту сврху има и резолуција

донета на конгресу по четвртој теми, наиме: „Пласмани треба да испуњавају три главна услова: да су сигурни, да су ликвидни и да су плодносни. Ни један пласман напосе не може потпуно удовољити сва три услова. Стога следи, да пласмани морају бити подељени на разне категорије, тако да у својој целини одговарају трима постављеним условима. Задатак је сваке поједине установе, да удеси састав свог portefeuille-a, према месним и народним потребама и могућностима, у складу са законским прописима или, у колико тих нема, са својим статутима“.

Нарочито интересантна за нас била је расправа о трећој теми: „о заштити штедне емиграције“. Будући, да су била на конгресу заступљене и државе са великом емиграцијом и оне са великом имиграцијом, морало је доћи до резолуције, која претставља средњу линију на том пољу, на име: „да нити земља емиграције у погледу уложака у иностранству, нити земље имиграције у погледу њиховог слања у домовину не праве сметње и запреке слободном извршењу воље и диспозиције исељеника.“ У четвртој тачци резолуције о истој теми постигла је Италија као земља најјаче емиграције важну концесију, на име: „да Италија и земље, које се налазе у сличним приликама, т. ј. које имају јаку емиграцију и велике економске интересе у иностранству, а имају такође расположивог капитала, да те земље оснују, наравно у складу са локалним законима, кредитне установе, и то националног карактера у погледу њиховог капитала и њихове сврхе. Те установе имале би два главна задатка, који не искључују ни друге, а то су: прикупљање исељеничких уштеда дотичне народности и њихово пласирање у предузећа корисна за исељенике у колико ови не желе шиљати своју имовину кући. Те установе нека се оснивају уз сарадњу и учествовање националних штедионица, када је то могуће, пошто су оне одређене за ту функцију. На сваки начин потицај и намјера скопчана оснивањем таквих институција нека буду удешени тако, да могу постићи своју сврху. Коначно тамо, где то дозвољавају прилике, нека те установе узму облик и врше функције фидуциарних установа, и нека се баве такође социјалним осигурањем у вези са домаћим установама.“ Исељеника имамо довољно али настаје питање, како наћи расположиви капитал? Будући да смо земља, која оскудева капиталом, једини начин за установљење таквих установа у земљама са јаким бројем наших исељеника био би, да би имућни наши емигранти, који не кане вратити се у домовину скупе капитал потребан за такве установе, и позову на сурадњу наше новчане заводе, који подржавају јаче везе са земљом наше емиграције.

У погледу наших емиграната важан је и закључак конгреса „да се повери Међународном Органу за студије и

сурадњу између штедионица проучавање питања увођења у живот међународне уложне књижице као и да исти одреди оне установе, које су било по својој организацији, било по законодавству, позване, да међусобним утаначењем потраже начин, како би се таква међународна уложна књижица ставила у промет. У међувремену нека тај орган настоји, да дође међу појединим земљама до споразума на основи конвенције француско-италијанске од 20. јануара 1906, с тиме, да се поступак још више уједностави и убрза,“ По мом скромном мишљењу би Поштанске штедионице, које постоје у свим културним земљама као државне установе биле у првом реду позване за стварање међународне уложне књижице, пошто располажу са највише експозитура т. ј. скоро свима поштама на свету, и на сличан начин како се обрачунава међународни упутнички промет. могао би се обрачунавати и међународном штедњом промет. Гаранција држава осем тога предистинира Поштанске Штедионице на вршење таквог промета, који би се између приватних установа компликовао.

Шта можемо научити из закључка међународног конгреса штедње у Милану? У првом реду, да је дужност наше државе, да посвети што већу пажњу штедњи, јер нам дугогодишња организација штедње западних држава најбоље доказује њену важност за развој благостања културе и привреде у земљи. У место скупих зајмова у иностранству за нашу младу индустрију и привреду, могао би се знатан капитал сакупити у земљи организовањем штедње. Данашање стање организације штедње у земљи веома је жалосно, јер несавесни новчани заводи нагодбама односно стечајима упропашћују оно, што школа и просветна пропанданда унапређивањем штедње саграђују. Даље нека се и код нас створи нарочити закон за штедионице. Мишљења сам, да не можемо помоћу закона скоро достићи у организацији штедионица западне државе, у којима је већ иза 100 година штедња заштићена. Дух времена потпуно се је изменио, и тешко ће нам бити наћи добротвора који ће пристати да ангажују свој капитал за оснивање штедионица, од којих лично не би имали користи. Дозволи ли се пак оснивачима удео у приходима штедионица, онда нисмо створили штедионице већ новчане заводе односно деоничарска друштва, која ће сву своју пажњу поклонити што већој заради. Штедионице на добротворној бази, које постоје код нас једино на подручју Словеније и Далмације, на основу бившег аустријској регулатива, не можемо створити у доба, у које су послератне прилике, измениле менталитет народа. Не преостаје дакле ништа друго, него да држава законским путем заштити улагаче и ограничи примање уштеда на одабране новчане заводе, који одвајањем нарочитих резерва за штедне улошке и примањем појачане

државне контроле пружају улагачима довољну сигурност. Ови би се заводи морали на сваки начин изузети од фамозне банске одредбе о принудном равнању, која је упропастила већ толико штедних уложака, а у стечајном поступку морали би се улагачи на штедњу нарочито заштитити. Угарска је у „централи новчаних завода“ успоставила најефикаснију заштиту својих штедних улагача, јер ни један новчани завод не сме да прима улошке на штедњу, који није члан те јавно правне установе; сви чланови централе новчаних завода пак стоје под њеном контролом, и за случај да пропадне који новчани завод, иста је законом позвана да изврши његово принудно равнање.

На тај су начин улагачи заштићени у Угарској том установом и у случају стечаја депозитних банака, јер иста као пола државна пола приватна установа не пристаје на лажне аранжмане и нагодбе, који упропашћују уштеде најнижих и средњих слојева народа, да би спасли иметак богатих акционара.

Надајмо се да ће и код нас организација штедње путем поштанске штедионице барем неколико допунити осетљиво помањкање нарочитих установа за штедњу и то тим више што држава, својом законом одређеном гаранцијом, ослобођава улагаче сваке бригае односно сигурности и ликвидности њихових уложака.

Д-р Фр. Павлић

Уплата акција рентом ратне штете.

Пример Српске Репарационе Банке, о којој је било писано раније у „Економисту“ (в. Бр. 12. од децембра 1924. год.) нашао је већ свога подражавања: дознајемо да је Министарство Трговине и Индустрије одобрило оснивање једног новог акционарског друштва у Крагујевцу, које има за предмет деловања подизање индустрије. Начин уплате акцијског капитала идентичан је са оним Репарационе Банке; наиме, примају се за уплату акција обвезнице ратне штете и то по курсу од 200 динара с тим да 180 динара има да се употреби на уплату акција, чија номинала износи толику суму, а остатак од 20 динара употребиће се на уплату оснивачких трошкова.

Они који желе успеха овом друштву морају му пожелети да га има много више него ли Репарациона Банка коју

ово друштво подражава, јер са уписом акција банчаних иде врло споро. Већ у поменутом чланку који је изашао у „Економисту“ у време кад је тек упис акција Репарационе Банке отпочео, изражена је бојазан за успех уписа и наведени разлози за то. По нашем мишљењу од пресудне важности је аргуменат да уплатом акција једног оваквог друштва, уписник за своју обвезницу, која не само што има осигурану ренту, већ и курс више мање стабилизован, и велику пијацу, тако да је може врло лако на случај потребе било уновчити било подићи зајам на њеној подлози, добија један папир, који не само да је одредбом правила винкулиран на једно потпуно неодређено време, него који још уз то има куд и камо скупченију пијацу и према томе се да теже уновчити или употребити као подлога зајма.

Међутим, уплата акција обвезницама ратне штете по курсу вишем од берзанског, нема само ту рђаву страну да тешко успева, која је већ сама довољна да се одбаци овакав начин уплате, већ уз то је и противна одредбама закона.

По правилу, упис акција врши се у готовом новцу. Ако се пак упис врши апором, т. ј. улогом у другом чему а не готовом новцу, онда се такав улог може примити само са његовом пијачном вредношћу.

У противном случају, акционар не би унео у друштвену главницу по акцији онај законски минимум који се састоји у номиналном износу акције. У овом случају је истина Министарство, одобравајући правила тих друштава, предузело меру предострожности, да не би било злоупотреба приликом продаје акција по којима *de facto* није уплаћена сума на коју гласе. Та предострожност састоји се у томе, што је спречено трговање са акцијама све док курс обвезница $2\frac{1}{2}\%$ не достигне курс по коме су се ове примале приликом уплате, т. ј. 200 динара.

Али, ако је Министарство, одобравајући правила друштвена, пристало на то прецењивање вредности обвезница приликом уписа и уплате акција, питање је, по коме ће курсу друштво књижити те папире, из којих ће се, бар у почетку, једино и састојати друштвена имовина. Према тачки 2. члана 71. закона о акционарским друштвима, све хартије од вредности имају се унети у биланс по курсу последњег дана пословне године. Друштво је дакле пред алтернативом: или да књижи обвезнице по курсу тога дана, и, сем ако курс не скочи до 200 динара, целу разлику између дневног курса и курса од 200 динара да књижи као губитак, и ако стварног губитка нема; било да књижи по курсу од 200 динара, ако је дневни курс нижи, и да се на тај начин огреши о јасне прописе закона.

Видимо дакле да оваква друштва наилазе приликом оснивања на тешкоће двојаке природе: формалне законске и, да се тако изразимо, финансијске тешкоће приликом уписа акција. Али њихов непосредни циљ: да рационално искоришћују ратну оштету досуђену акционарима, и посредни: да поправљају курс обвезница ратне штете, чине те подухвате симпатичним.

Ипак, чини нам се, да би се оба та циља могла извести на један економнији начин и за ратом оштећене повољнији. Тај начин, који није нов, већ опробан, јесте да се ратом оштећени удружују у задруге. Преимућство задругарског облика над акционарским изгледа нам у овом случају очевидним, нарочито кад се узму у обзир све законске олакшице (нарочито у погледу такса и пореза) које би законодавац сигурно дао таквим задругама, а које не може дати једном акционарском друштву, па ма оно имало у главном исти циљ као и задруга пошто се акционарска друштва, по нашем закону сматрају увек, без обзира на њихов циљ, трговачким друштвима и пошто се друштвени удели, акције, могу отуђивати, те према томе могу доћи и у руке лица која нису ратом оштећена.

М. Б.

Народна Банка у 1924.

Наша новчанична банка највише се бавила, у току прошле године, питањем каматне стопе. Као одговор на тражење нових кредита и на захтеве да се изиђе из новчане кризе, дошло је као најважније: да се притежу новчани заводи, који по мишљењу банчине управе, доста доприносе скупоћи кредита и тешким кредитним приликама у земљи. Бојати се само, да с водом из корита не избацимо и дете?

На прошлогодишњем збору акционара банчаних, управи су сугерирана нека питања, која она није ни покушавала да реши у току године. Тако је покренуто питање емигрантских заштеђевина, о чему се говори у тач. 11. члана 19. банчиног Статута. Да је ова ствар актуеална и важна, доказ је у томе што је шира јавност, а нарочито привредна штампа, доста говорила о томе. Даље, у септембру пр. год. приређена је у Загребу једна велика анкета о исељеничком питању. Једна важна тачка у програму рада била је она о капиталима наших печалбара из Америке. Најзад, разни листови нашег троименог народа, који излазе с оне стране Океана, на дугачко

и на широко расправљају ово питање. Неки људи подносе отуд и конкретне предлоге како да се проблем најбоље реши, али изгледа да Народну Банку то најмање интересује!

За емисиону банку није главно, да покаже повољан резултат у рачуну добитка и губитка. Међутим, главни разлог кад је још летос покретано питање о повећању дисконтне стопе, био је у томе, што се режија банчина знатно повећала, те је била опасност, да прошлогодишња добит не буде мања од оне у 1923. Као и све установе, које имају монополски положај, и ова се бирократизира, тако рећи паралише за неку ширу акцију и за неку јачу улогу у нашем привредном животу. Било је корисних и важних предлога, који су потицали од угледних привредних корпорација и професионалних установа, али се у банчиној управи никад о томе није озбиљније дискутовало. Чак се сматра, са једног формалистичког гледишта, да Народна Банка не мора ни да буде у контакту, ни да одговара лицима и установама, које нису с њом у пословној вези!

При таквом стању ствари, изгледа парадоксално, кад нам новчанична банка у свом годишњем извештају даје неки општи поглед на стање наше народне привреде у протеклој години. То је чак акционарима досадно, јер желе да се што пре пређе на ствар: решавање о подели добити и попуњавање упражњених места у управном и надзорном одбору.

Што се тиче самих цифара ствар стоји овако: 1. *Метална подлога* се из године у години увећава и износила је на дан 31. децембра:

	1922	1923	1924
	(у милионима динара)		
Ковано злато	64,0	68,8	72,3
„ сребро	16,5	18,8	17,5
Страна монета	1,1	3,1	4,6
Депои за страни и девизе	267,5	348,0	379,9
Укупно:	349,3	438,8	474,3

Као што се види, и звечеће злато долази помало у банчине касе, ма да би се могло, по количини која се у земљи налази тезаурирана, и више прикупити, кад би се о томе хтело да размисли, с обзиром и на формирану фонд за куповину злата, који износи око 50 милиона динара (крајем 1923). Сребро је мање више стационарно. Аустро-угарске круне и сребрни динари одоше у иностранство или се претапају у индустријске сврхе, јер Народна Банка неће да откупи то сребро по тржишној цени. Сток девиза и стране валуте увећали су се поглавито заслугом Министарства Финансија, које откупљује трећине извозничких девиза, а често и на домаћим бер-

зама купује и продаје. Против ове државне интервенције на берзи устало се са доста оправданих разлога.

2. *Кредитна политика* Народне Банке није претрпела никакве промене. У току године измењало се на положају министра трговине и индустрије пет личности. Не треба заборавити да Народна Банка спада у надлежност Министарства Трговине. Сваки од ових пет добронамерних људи покушавао је одмах у почетку да нешто уради и у Народној Банци. Али се сваки покушај одбио о металне и мермерне армиране зидове и касе наше новчаничне банке. Сваки је од тих министара интервенисао за „мале људе“. Тражи се кредит за ситну индустрију и занатлије. Понеко и за земљораднике. Затим се интервенише у корист појединих покрајина. Један мисли да је запостављена Босна, други Хрватска, трећи истиче Јужну Србију. Зависи од тога, где су бирачи дотичног министра.

И ма колико да се од стране Народне Банке тврдило, да нема могућности за нове кредите, ипак се нашло начина, да се помогну поједини запостављени крајеви, установе, банке и приватна лица. То је постигнуто укидањем и редукцијом кредита другима. Имати кредит код наше Народне Банке значи у пословном свету један привилегисан положај. Пошто и овде влада *paterus clausus*, треба чекати да неко умре (да се кредит угаси) па да дође други на ред. Да ли се при том стриктно води рачуна о хронолошком раду, привредном значају и кредитној способности онога који је кредит добио, тешко је рећи. Ми смо земља ината и севапа. Утицаји са стране (првенствено од владе) личне везе и други моменти играју такође неку улогу. То је ван сваке сумње.

За последње три године Народна Банка дала је кредита (према стању од 31 децембра):

	1922	1923	1924
	(у милионима динара)		
На менице	1421,2	1333,7	1.289,2
На хартије од вредности	99,5	189,9	205,7
Укупно	1.520,7	1523,6	1.494,9

Као што се види, укупна се ситуација врло мало мења. Опада есконт, али се повећава зајам на залог. У прошлој години, на наваљивање извозника, заведена је една новина. Народна Банка даје кредите на експедирану робу (храну, шљиве идр.) и плаћује 50-60% од вредности на залог докумената. Већ три године наша новчанична банка не може да стави на расположење целокупној народној привреди више од једне и по милијарде динара. У прошлој години каматна стопа за зајмове на залог повећана је од 7 на 8%, докле је по есконту остала иста (6%)

У тренутку, кад је изгледало, да је Народна Банка, за сада бар, напустила идеју о максимирању каматне стопе, главни управни одбор банчин, у својој седници од 22 децембра 1924, донео је одлуку:

„1) Да идеју о смањивању каматне стопе код домаћих новчаних завода не треба напуштати;

2) Народна Банка има право и дужност да води рачуна о томе колику камату ниплаћају њени клијенти-новчани заводи, и колико камату плаћају, па да према томе и одређује, даје или одузима већ дате кредите новчаним заводима.

3) Да би Народна Банка у послу кредитовања могла знати колики се интерес сматра и кад за оправдан, те да би према томе упутила и своје кредитовање, потребно је да се створи било једна установа, састављена из самих новчаних завода, која би повремено одређивала са пристанком Народне Банке висину оправданог активног и пасивног интереса, било да се то и без сталне установе чини на који други начин;

4) Управа банчина сматра за сада да би максимални интерес активан требало да буде највише 12% са 1/2% провизије, а пасивни 10% и то све донде док се новчани заводи-клијенти банчини споразумеју о начину одређивања приватне камате:

5) Новчаним заводима-банчиним клијентима-оставља се рок до 10 Фебруара 1925 године да постигну међусобни споразум. У том ће циљу Централа банчина и банчини филијали позвати новчане заводе — своје клијенте — да се састану у банчиној згради и ту ће им саопштити одлуку Управе банчине и позваће их да о тој одлуци размисле, споразумеју се и закључак саопште писмено Управи банчиној.

6) После 10 фебруара 1925 позваће се у Београду конференција којој ће присуствовати по двл изасланика новчаних завода из Београда, Загреба и Љубљане. Тој конференцији могу присуствовати по један изасланик и из места осталих филијала банчиних, ако то новчани заводи из ког филијала желе.

7) На тој конференцији донеће се дефинитивни предлози, који ће се поднети Главном Управном Одбору банчином на одобрење.“

3. Утешно је, што се држава више не задужује код Народне Банке, али је мање утешно, што се њен дуг никако не смањује. *Целокујно државно дуговање* износило је на дан 31. децембра:

	1922	1923	1924
	(У милионима динара)		
За откуп крунских новчаница	1268,4	1199,7	1186,3
На бонове обрт. капитала	967,2	961,6	966,3
На бонове по ванр. кредитима	2.000	2000	2.000—
Укупно	4.235,6	4.161,3	4.152,6

Дуг за откуп крунских новчаница отплаћује се, за сада, само зарадом која припада држави. Докле је у 1923 та сума износила 39,8 милиона, у 1924 не износи више од 13,4 (скоро

трипута мање). Зашто је тако, видеће се тек кад буду објављени целокупни завршни рачуни за 1924. Овде је потребно само учинити једну коректуру. На дан 30 новембра 1924, рачун за откуп крунских новчаница износио 1.208,2 милиона динара. Значи да се у току 1924 повећао и то још јануара месеца. Према томе, отплаћено је стварно око 22 милиона (колико је, ваљда, учешће државно у заради), или према стању од 1923., та је отплата мања. По буџету прихода, међутим, предвиђено је 30 милиона. По овоме би се дало закључити да је чиста добит банчина за прошлу годину мања него 1923.

Зајам државни на бонове обртног капитала повећао се прошле године и сад је скоро на истој висини као 1922. Дуг од две милијарде (ванредни кредити) непромењен већ три године.

4.) У прошлој години (до краја априла) био је последњи рок за уплату треће рате по акцијама. *Капитал*, према томе, износи крајем 1924 год. 25,4 милиона према 22,1 милиона у 1923. Резервни фонд повећао се од 5,3 милиона на 5,8 милиона динара.

5.) *Опцијај новчаница* износио је на дан 31. децембра:

1922	1923	1924
(у милионима динара)		
5.039,8	5.790,2	6.001,5

Прошле године неколико је пута циркулација новчаница прешла шест милијарди. Према 1923. повећање је 210 милиона, а према 1922. скоро једну милијарду. Упоредо са повећањем оптицаја, расло је и покриће. Према стању крајем године, метална подлога је износила:

1922.	1923.	1924.
6,9%	7,5%	7,9%

Ако би се тај однос металне подлоге према суми новчаница у циркулацији, довео у везу за курсом динара, видело би се, да је динар котирао у Цириху:

крајем 1922.	франака	5,60
„ 1923.	„	6,40
„ 1924.	„	7,80

Из досадашњег искуства зна се, да на курс динара утичу и многи други узроци, те према томе није покриће његово од пресудног значаја, ма да се у прошлој години највише приближују једно другоме.

Н. Ст.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Милорад Зебић, инспектор Министарства Трговине и Индустрије: **Зако-ни и расписи о акционарским друшт-вима с упуством и објашњењима.** — Данашње жалосно стање нашег законо-давства, где свака покрајина има своје законодавство, чине овакву збирку неоп-ходном за правне практичаре и пословни свет. У једној свесци спретног формата, са око 200 страна, сакупљени су сви прописи који се односе на акционарска и осигуравајућа друштва и важе у на-шој Краљевини, рачунајући ту не само законе, него и све наредбе Министар-ства Трговине и Индустрије које је надзорна власт над тим друштвима. Могло би се замерити писцу са те стране једино, што је пропустио да у збирку унесе Акцијски Регулотив који важи и данас за акционарска друштва у Словенији и Далмацији.

Писац је, осим дужности да сакупи сав разбацани материјал, примио на себе још много тежу и незахвалнију дужност да аотацијама објасни наш конфузни и пун недостатака акцио-нарски закон од 1896. године. Те на-помене ће, нема сумње, представљати врло користан упут свима оним који, било као оснивачи акционарског дру-штва, било као чланови управног или надзорног одбора, било најзад само као акционари, буду морали да се упознају са правном структуром и функциони-сањем таквог друштва.

Статистика спољне трговине Кра-љевине С. Х. С. за 1923. годину. Београд, 1924. Државна Штампарија. Цена 100 динара.

Генерална Дирекција Царина издала је још пре два месеца детаљан преглед наше спољне трговине у 1923. После упоредног прегледа увоза и извоза од 1919—23. године, долази посебни део

увозне и извозне трговине, по арти-клима, земљи порекла и дестинације итд. Најзад, у трећем делу износи се преглед царинских прихода,

Како наша државна управа и На-родна Скупштина обраћају слабу пажњу на статистику, мора се признати да су пољопривредна и трговинска статистика прилично уређене, имају довољно кре-дита на расположењу и у стању су да своје публикације пружају на време.

Добро би било, да се при штмпану трговинске статистике, у једном уводу објасне принципи, којима се управа руководила при скупљању материјала, сређивању и објављивању података. У једној напомени речено је, да овога пута увоз на рачун репарација није урачунат, да се не би вредност увоза повећавала, пошто за ову робу није плаћано готовим новцем.

Исто тако потребно би било, да се објасни како су рачунате цене увозне и извозне робе и шта је било меродавно при одређивању земље порекла (код увоза) и дестинације (код извоза). Пада у очи, на пример, да се на стр. 33 озна-чава, да смо увезли сапуна (тариф. бр, 186) из Грчке 1,190.205 кгр. у вредности 12,817.724 динара. Кад се зна, да Грчка нема развијену индустрију сапуна и да ми овај артикал увозимо највише из Француске и Енглеске, онда је ово очигледна погрешка. Та је роба, веро-ватно, дошла преко Солуна, али није грчког порекла. Код соли (стр, 35, та-риф. бр. 202, а) нама изгледа да је вредност висока. За со из Румуније и Немачке рачуната је цена преко 1,50 динар од килограма. Међутим, колико је нама познато, Управа Државних Мо-нопола не плаћа више со од 1 до 1,10 динара. У последње време има чак за 0,80—0,90 дин. Код увоза шећера фи-

гурира опет Грчка као земља порекла (?) и сем тога изгледају нам цене пре-теране.

Још да поменемо један извозни артикал: суве шљиве. Овде би требало да се двоје шљиве у џаковима и ети-вирине (у сандуцима), јер и по на-шој извозној тарифи има подвојености (тариф. бр. 28. тач. 2 а и б) а исто тако већина увозних земаља имају дво-јаку увозну тарифу за једну и другу врсту шљива. И вредност им није иста. Овако излази по нашој статистици, да је просечна цена извезених шљива у 1923 око 5,20 динара по килограму. Међутим, према појединим земљама намене излази, да је вредност шљиве, извезене у Енглеску 5,90 динара, у Грчку 5,50 у Аустрију 5,30 и т. д. Овде опет да напоменемо да је Грчка слаб купац наших шљива и да је шљива преко Солуна ишла у Сједињене Др-жаве и Енглеску. Нарочито је у 1923 Америка доста куповала код нас. Ме-ђутим, по нашој статистици извезли смо у Сједињене Државе свега 164 ки-лограма!

Извознички кругови се жале на овај нехат царинарница, које не схватају довољно значај трговинске статистике. Било је примера, у овој години, да су се пасуљ и кукуруз извозили Доњим Дунавом у Белгију, Холандију и Данску. Царинска статистика забележила је, да је све то отишло у Румунију!

Потребно је, да централна управа државне статистике (специално трго-винске) одржава везе с пословним све-том, преко једног одбора, који би био састављен од трговаца (увозника и из-возника) и шпедитера. На тај начин избегле би се многе грешке, бар у погледу цена, дестинације и порекла робе. Што се тиче оцене вредности извозних артикала, ту би сад могао да послужи корисно и ценовник који се сваких петнаест дана утврђује за осигурање валуте. Овај ценовних са-ставља Генерални Инспекторат Мини-старства Финансија, у споразуму са представницима извозне трговине и ба-нака, те одговара правом стању ствари.

Н. Ст.

НОВЕ КЊИГЕ.

Хонорарне одредбе за све техничке радове инжињера, архитекта и гео-метара, које по закључку овогодишње главне скупштине Удружења Југосло-венских Инжињера и Архитекта у Но-вом Саду имају важност за целу Југо-славију, изашле су на 58 страница на *српскохрватском језику* и могу се добити код Удружења Југословенских Инжињера и Архитекта — Секцији Љу-бљана, Турјашки трг бр. 1. Цена 40 дин.

Шаље се такође поштом или поузећем.

Хонорарне одредбе имају 4 поглавља:

I. Општи део; II. Временски ценов-ник; III. Наплата трошкова и одштете. IV. Оквирни ценовник.

Хонорарне одредбе обухватају све инжињерске струке и то: 1. грађевин-ских инжињера; 2. архитекта; 3. строј-них инжињера; 4. електротехничких инжињера; 5. инжињера за бродоград-њу и бродне стројеве; 6. инжињера за

културну технику; 7. рударских и топионичних инжињера; 8. инжињера за шумарство; 9. инжињера за техничку кемију; 10. геометара.

Хонорарне одредбе су неопходно потребне свим инжињерима, архитектима, геометрима, вештацима, подузећима и сопственицима грађевина. Могу послу-

жити и свима привредним корпорацијама, властима и судовима.

С унификацијом хонорарних одредаба за целу Краљевину учинили су југословенски инжињери важан и значајан корак напред на путу до консолидације наших економских одношаја.

БЕЛЕШКЕ.

Обавезна штедња. — Колонијална Банка у Београду завела је једну новину у погледу примања улога на штедњу. То је обавезна штедња, т. ј. улагач се обавезује улагати сваке недеље одређени улог, који мора бити стално исти, за време од 2—20 година.

Ако неко престане улагати, дотле уложена сума се враћа. Ни у ком случају улагач ништа не губи. Међутим, ако улаже само по 10 дин. недељно добија на крају пете године 3.050. динара, а на крају двадесете године 22.400.— Сразмерно тиме, кад се улаже 50 дин. недељно, добија се после 10 год. 37.500 а после 20 године 126.000 дин. Таблица је срачуната математички

и на први поглед изгледа рентабилније за улагача, него и само осигурање.

Колонијална Банка је предратни београдски новчани завод (основана 1910) уплаћени капитал износи 1,000.0000 динара. Вредност њене зграде води се по билансу за 1923. годину 1,955.213 динара а вреди много више. Улози на штедњу износили су 3, 844.673 (крајем 1923). Дивиденда за обе последње године 25%.

По билансу за 1924. улози на штедњу износе 5,879.961. Вредност зграде непромењена. Међутим, приход од непокретности износи 729.572 динара (око 35%). Чиста добит 350.000 динара или 35 од сто.

Моле се претплатници који још нису измирили претплату за прошлу годину — а таквих има око 400 — да то учине у најкраћем року иначе ћемо обуставити даље шилане „Економиста“.

РАЧУН ИЗРАВНАЊА

АКТИВА				
Готовина				
у каси	1067	35		
код Прометне Банке по тек. рачуну	34150	—		
код Месарске Банке по тек. рачуну	58354	—		
код Поштанске Штедионице Београд по чековном рачуну	1598	26	95.155	61
	<hr/>	<hr/>		
Намештај	13.926	—		
отпис 20%	2785	20	11.140	80
	<hr/>	<hr/>	106.296	41
ПАСИВА				
Главница				
чист приход у 1924			106.296	41
			<hr/>	<hr/>
			106.296	41

РАЧУН РАСХОДА И ПРИХОДА

Приходи				
Улози Чланова добротвора 10 а 10000			100.000	—
Улози чланова утемељача 4 а 5000			20.000	—
Улози редовних чланова 138 а 1000			138.000	—
Остали приходи:				
Претплата	97380	—		
Огласи	30099			
Камата по текућим рачунима	10119	75		
Комисиона продаја часописа	2674	—		
Продаја на број	758	—	141.030	75
	<hr/>	<hr/>	399.030	75
Расходи				
Штампање часописа			93.000	
Хартија за часопис			46.859	75
Хонорари сарадницима			100.268	—
Плата и хонорар сталног особља			30.117	40
Канцелар. материјал			5.193	62
Трошкови експедиције и поштарина			4.907	73
Трошкови по тек. рачунима			1.231	44
Разни трошкови			8.371	20
Отпис намештаја			2.785	20
Чист приход			106.296	41
			<hr/>	<hr/>
			399.030	75

Београд, 31. децембра 1924.

За Књиговодство
Ст. Радовић.Благајник
Ник. Станаревић.

У п р а в а.

ОБАВЕЗНА ШТЕДЊА

Колонијална Банка установила је нарочито одељење, које прима недељне уплате улога на

ОБАВЕЗНУ ШТЕДЊУ.

Корисност коју пружа оваква обавезна штедња веома је велика, јер неосетним улагањем малих недељних улога, добија се на крају извесног броја година сразмерно велика сума новца, на коју нарасте улог са каматом.

Кад се уложи недељно:

По	Дин. 40	на крају	6 год.	Банка	исплаћује	Дин. 15.000
По	„ 90	„ „	8 „	„ „	„ „	50.000
По	„ 100	„ „	10 „	„ „	„ „	79.000
По	„ 60	„ „	16 „	„ „	„ „	100.000
По	„ 220	„ „	11 „	„ „	„ „	200.000
По	„ 250	„ „	14 „	„ „	„ „	331.600

Из таблице, која се код Банке може добити, види се, који се износ прима улагањем улога од 10 до 300 дин. недељно, ако се исти уплаћује у времену од две до двадесет година.

Нарочито се скреће пажња да улагач може и пре рока на који се обавезао, подићи свој новац.

Обавезна штедња је нарочито подесна за обезбеђење старости, будућности и школовање деце, мираз женској деци и т. д.

За ближа обавештења обратити се Банци.

Упис се врши сваког радног дана у току целе године.

КОЛОНИЈАЛНА БАНКА

(У СОПСТВЕНОЈ ПАЛАТИ НА УГЛУ УЗУН-МИРКОВЕ И ЦАРА УРОША УЛИЦЕ).

ВАЖИ САМО ЗА БЕОГРАД. На многобројна питања извештавамо, да не можемо примати уплате из унутрашњости, услед трошкова око поштарине приликом шиљања књижице у коју се уписују уплате.

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Позивају се уписници нових акција Народне Банке да на основи Закона и Статута банчних (чл. 7. Закона, чл. XVIа његових прелазних наређења и чл. 7. Статута) најдаље до 30. априла 1925. положе IV уплату у 576.— динара по акцији.

При полагању ове IV уплате има се поднети стална признаница о положеној I, II и III уплати.

Уплату ће примати: у Београду банчино Заложно Одељење, а у унутрашњости банчини филијали: у Бањој Луци, Битољу, Вараждину, Вел. Бечкерку, Вршцу, Загребу, Љубљани, Марибору, Мостару, Нишу, Новом Саду, Осијеку, Панчеву, Сарајеву, Скопљу, Сплиту, Суботици, Цетињу и Шапцу.

Скреће се пажња на чл. 8. Статута банчних, који гласи:

„Сваки уписник-акционар дужан је да положи уплату тачно на рокове које обзнани Управа.

„Ко не положи уплату у одређеном року, дужан ће бити да на задоцњену уплату плати 8% интереса од дана када је требало извршити уплату па до дана извршења уплате.

„Ако уписник-акционар и поред обновљеног позива у „Службеним Новинама“ не положи уплату ни кроз два месеца од дана поновљеног позива, онда он без икаквога даљег суђења губи право на све суме које је Банци на своју акцију већ уплатио.

„Управа ће банчина ту акцију прогласити да не важи, на њено место издати и продати другу, а оне већ уплаћене суме узеће као ванредни приход у Резервни Фонд“.

Бр. 137.791
27. децембра 1924. годи.,
Београд.

УПРАВА
НАРОДНЕ БАНКЕ

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA HIPOTEKARNA BANKA

ZRINJSKI TRG 7. — ZAGREB — ZRINJSKI TRG 7.

Podružnica: Osijek, Ugao Trg
Kralja Petra broj 8 i Štrosmaje-
rove ulice broj 1.

Osnovana god. 1892. — Uplaćena
dionička glavica Din. 60,000.000.
Pričuve Din. 23,000.000.

BANKOVNI ODIO.

Inostrani Odio koji pru-
ža osobite polakšice našim iselje-
nicima u Sjevernoj i Južnoj Ame-
rici, kao i u svim drugim preko-
morskim krajevima.

Devizni Odio kupuje i
prodaje uz najpovoljnije uvjete de-
vize i valute, te izvršuje do-
znaku istih u sve države najbrže.

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na
nekretnine. — Izdaje 4½% založnice koje
uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

:-: UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE. :-:

Бр. 5.

1—12

ПРЕТПЛАТИТЕ СЕ ОД 1 ЈАНУАРА НА

СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК

НАЈСТАРИЈИ, НАЈУГЛЕДНИЈИ И НАЈРАСПРОСТРАЊЕ-
НИЈИ ЈУГОСЛОВЕНСКИ КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИС.

УРЕДНИК:

СВETИСЛАВ ПЕТРОВИЋ

РАНИЈИ УРЕДНИЦИ:

БОГДАН ПОПОВИЋ, Д-Р ЈОВАН СКЕРЛИЋ, ПАВЛЕ
ПОПОВИЋ, СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ И Д-Р ВОЈИ-
СЛАВ М. ЈОВАНОВИЋ.

Издаје два пута месечно, у свескама од осамдесет страна, уз сарадњу
свих најпознатијих наших књижевника и научника, и даје слику цело-
купног духовног живота у нашој земљи и иностранству.

Годишња претплата 180 дин.; полугодишња, 90 дин.; тромесечна, 45 дин.

ПРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ АДМИНИСТРАЦИЈИ

СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ГЛАСНИКА

9, СКОПЉАНСКА УЛИЦА.

БЕОГРАД.

УВОЗНИЦИ! ПАЖЊА! ИЗВОЗНИЦИ!

**ВЕЛИКИ
МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ УЗОРАКА
У ЛИОНУ (ФРАНЦУСКА)
ОД 2. ДО 15. МАРТА 1925. Г.**

У својим палатама, јединим на свету, по својим пространим и богатим становима и раскошним салама, пружа вам:

Ако сте индустријалац, највеће извозничко тржиште

јер је Лионски Сајам постигао репутацију СВЕТСКОГ ТРЖИШТА, на коме је на прошлом састанку учествовало 47 разних држава.

Ако сте трговац-увозник, снабдећете се потпуно

свима производима из свих земаља.

Лионски Сајам показује вам:

НОВ НАЧИН ДИРЕКТНЕ КУПОВИНЕ

у највећем избору артикала и најповољнијим ценама.

Посетиоци овога сајма уживају повластице са 50 од сто подвозне тарифе на свима железницама у Француској и Југославији. Сваком посетиоцу сајма загарантован је стан у Лиону за време трајања сајма, ако се благовремено јави Управи.

Излагачи на Лионском Сајму имају специјалне велике повластице на жељезницама за превоз својих узорака.

Због малог броја слободних станова за излагање обраћамо пажњу излагачима да се за локацију станова обратe најдаље до 15. фебруара 1925. год.

Детаљније информације сваки ће добити писменим путем на адресу:

**AGENCE COMERCIALE PRIVILEGIEE DU ROYAUME DE S. H. S. 44 RUE VICTOR HUGO LYON (FRANCE), ИЛИ FOIRE DE LYON — ВОЈВОДЕ
:: :: :: ДОБРЊЦА БР. 4. БЕОГРАД. :: :: ::**